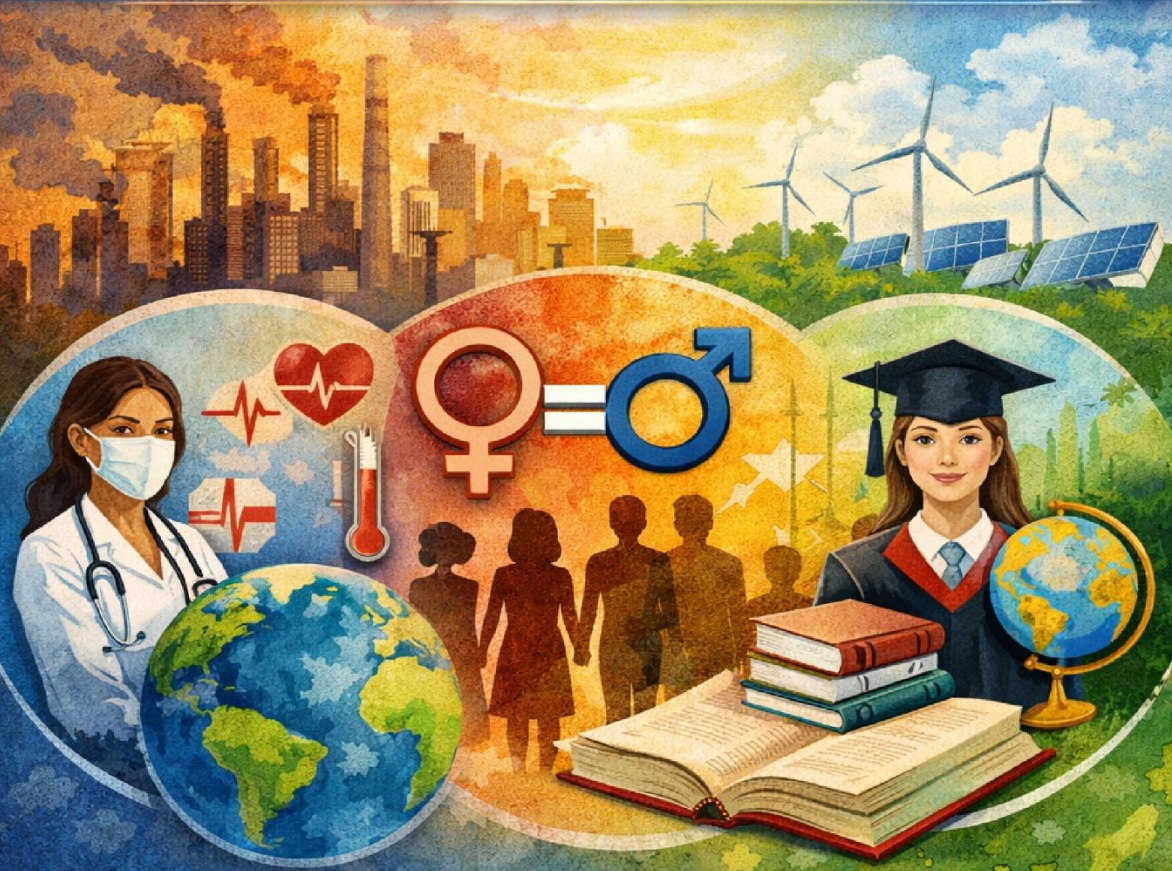

ULUSLARARASI VE MULTİDİSİPLİNER BİR DEĞERLENDİRME:

KÜRESEL İKLİM DİPLOMASİSİNE UYUMUN SAĞLIK, TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ve EĞİTİM ODAĞINDA ELE ALINMASI

EDİTÖR:

Prof. Dr. Emine Didem Evcı Kiraz
Doç. Dr. Belgin Yıldırım

BİDGE Yayınları

Uluslararası ve Multidisipliner Bir Değerlendirme: Küresel İklim
Diplomasine Uyumun Sağlık, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği ve
Eğitim Odağında Ele Alınması

Editör: Prof. Dr. Emine Didem Evcı Kiraz & Doç. Dr. Belgin
Yıldırım

ISBN: 978-625-372-951-6

1. Baskı

Sayfa Düzeni: Gözde YÜCEL

Yayınlama Tarihi: 05.01.2026

BİDGE Yayınları

Bu eserin bütün hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek tanıtım için
yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının ve editörün yazılı izni
olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Sertifika No: 71374

Yayın hakları © BİDGE Yayınları

www.bidgeyayinlari.com.tr - bidgeyayinlari@gmail.com

Krc Bilişim Ticaret ve Organizasyon Ltd. Şti.

Güzeltepe Mahallesi Abidin Daver Sokak Sefer Apartmanı No: 7/9 Çankaya /
Ankara

İÇİNDEKİLER

RETROSPEKTİF BİR ANALİZ: TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ODAĞINDA ÇEVRE SAĞLIĞI VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUM	4
HACER AKSUNGUR ZENGİN	4
BELGİN YILDIRIM.....	4
EMİNE DİDEM EVCİ KİRAZ	4
PARİS ANLAŞMASI HEDEFLERİNE YÖNELİK İLERLEMENİN SAĞLIK ODAĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	30
HACER AKSUNGUR ZENGİN	30
BELGİN YILDIRIM.....	30
EMİNE DİDEM EVCİ KİRAZ	30
KÜRESEL İKLİM DİPLOMASİSİNE UYUMUN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ EĞİTİMİ ODAĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	62
HACER AKSUNGUR ZENGİN	62
BELGİN YILDIRIM.....	62
EMİNE DİDEM EVCİ KİRAZ	62

RETROSPEKTİF BİR ANALİZ: TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ODAĞINDA ÇEVRE SAĞLIĞI VE İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNE UYUM

**HACER AKSUNGUR ZENGİN¹
BELGİN YILDIRIM²
EMİNE DİDEM EVCİ KİRAZ³**

Giriş

Tanımlayıcı ve retrospektif nitelikteki bu araştırma Türkiye’de 2018 - 2023 yılları arasında kadın çalışmaları, kadın sağlığı ve toplumsal cinsiyet eşitliği odağında çevre, çevre sağlığı ve iklim değişikliği ile ilgili yayınlanan Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık tezlerini analiz etmek amacı ile yapılmıştır. Bu çalışma kapsamındaki araştırma; Türkiye Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi veri tabanındaki tezler incelenerek sağlanmıştır. Her bir alanda yayınlanan tezler “çevre, çevre sağlığı,

¹ Doktora Programı Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Çevre Sağlığı Disiplinlerarası Programı, haceraksungur@gmail.com, 5336184885

² Doç.Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, byildirim@adu.edu.tr, 5057556347

³ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, devci@adu.edu.tr, 5326110871

Çevresel bozulma, iklim değişikliği, kadın, kadın sağlığı ve cinsiyet” anahtar kelimeleri kullanılarak kapsamlı bir şekilde incelenerek araştırmanın evrenini oluşturan 10.502 çalışmaya ulaşılmıştır.  evre sağlığı ve iklim değişikliği ekseninde yer alan bu çalışmada, yıllara göre araştırmanın konusu, alanı, içeriği ve sınırları dikkate alınarak kadın ve cinsiyet eşitliği odağında detaylı bir şekilde tarama ile elde edilen 10 tez çalışması ise bu araştırmanın örneklemine oluşturmuştur. Araştırma kapsamında cinsiyete duyarlı iklim değişikliği çalışmalarının, kadın odağında  evre sağlığı alanında yapılan çalışmalara göre daha güncel olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber,  lkemizde 1980’lerde başlayan  evre ve  evre sağlığı alanında sunulan tez çalışmalarının ancak son 10 yılda cinsiyet eşitliği odağında ağırlık kazandığı görülürken, cinsiyet eşitliği odağında iklim değişikliği çalışmalarının ise son beş yılda özellikle de Covid-19 pandemisi döneminde ivme kazandığı görülmüştür. Araştırma ile ayrıca 2018 ve 2023 yılları arasında,  evre ve  evre sağlığı alanında kadın ve cinsiyet eşitliğine odaklanan çalışmaların, iklim değişikliği alanında kadın ve cinsiyet eşitliğine odaklanan çalışmalara göre daha fazla olduğu ortaya koyulmuştur. Bu araştırma, ulusal düzeyde toplumsal cinsiyet merceğinden  evre ve iklim değişikliği alanlarında sunulan tez çalışmalarının, konularının ve türlerinin yıllara göre dağılımını net bir şekilde ortaya koyarak ve alandaki boşluklara küresel bir perspektif ile işaret ederek yeni yapılacak çalışmalara yön verme hedefiyle alana katkı sunacaktır.

 klim değişikliğiyle birlikte cinsiyet eşitsizliği de çağımızın en büyük sorunlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır.  evre sorunları ve iklim değişikliğinin etkileri, tüm canlıları ciddi bir şekilde tehdit ederken; dünyanın dört bir yanındaki kadınlar ve kız çocuklarının yaşam tarzları, geçim kaynakları, sağlıkları, emniyetleri ve güvenlikleri açısından çok önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır (UN Women, 2022). Bu sebeple, Birleşmiş Milletler

(BM), Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) gibi söz sahibi önemli kuruluşların da işaret ettiği gibi araştırmalar, kadınların ve kız çocuklarının, dünyanın her yerinde özellikle de Afrika ülkelerinde, Orta Doğu ülkelerinde ve iklim değişikliğinin etkilerine karşı daha duyarlı olan Karayipler ve Pasifik gibi kıyı ve ada ülkelerinde daha kırılgan ve etkilenebilirliği yüksek gruplar içerisinde yer aldığını göstermektedir.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) Taraflar Konferansı (Conference of Parties (COP))-“COP28 İklim ve Sağlık Deklarasyonu”; Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (WOAH) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından geliştirilen 2022-2026 “Tek Sağlık Ortak Eylem Planı”; BM Gelişim Programı (UNDP), 2021 İklim Değişikliği Cinsiyet Eylem Planı (CCGAP); DSÖ İklim Değişikliğinin Sağlığa Etkileri ve Cinsiyet, İklim Değişikliği ve Sağlık başlıklı raporlarında, BM Nüfus Fonu (UNFPA) “İklim Taahhütlerinde Cinsellik, Üreme, Sağlık ve Haklar” isimli küresel değerlendirme raporu gibi önemli küresel politik belgelerde ve bilimsel çalışmalarda, kadınların ve kız çocuklarının iklim eylemi ve politika oluşturma süreçlerine katılma kapasitesinin artırılarak, bu kırılgan grupların etki analizlerinin yapılarak ve bu gruplar için iklim değişikliğine uyum doğrultusunda oluşturulan mevcut politikaların güçlendirilerek; küresel iklim eylemi ile kadınların güçlendirilmesi ile arasındaki bağlantıların sağlanabileceği vurgulanması bu çalışmanın dayanağını oluşturmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve iklim eylemi ekseninde ilişkilendirilen bu önemli küresel belgeler ve gündemin yanı sıra, ülkemizin de benimsediği, BM 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından (SKA) “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” başlıklı Amaç-5, ve SKA “İklim Eylemi” başlıklı Amaç-13 doğrultusunda 2030

Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ile tutarlı olarak her bir ulusal bağlama özgü kırılگانlıkları akılda tutarak çevre sorunlarının önlenmesi ve iklime uyumda cinsiyete duyarlı bir bakış açısı benimsemek gerektiğine vurgu yapılmış olmasından yola çıkarak ülkemizdeki bilimsel çalışmaların irdelenmesi ise bu araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Tüm bu yeşil ve eşitlikçi gündemin ışığında bu çalışma, küresel iklim eylemi ile kadınların güçlendirilmesi ile arasındaki bağlantılara odaklanarak; Ulusal Tez Merkezinde “Kadın ve Cinsiyet Eşitliği Odağında Çevre Sorunları ve İklim Değişikliği” konusunda yapılan çalışmaların çeşitli özelliklerinin küresel bir bakış açısıyla değerlendirilmesi amacıyla tanımlayıcı ve retrospektif tipte planlanmış ve uygulanmıştır. Ulusal Tez Merkezi veri tabanındaki tezler “çevre, çevre sağlığı, çevresel bozulma, iklim değişikliği, kadın, kadın sağlığı ve cinsiyet” anahtar kelimeleri kullanılarak kapsamlı bir şekilde incelenerek araştırmanın evrenini oluşturan 10.502 çalışmaya ulaşılmıştır. Çevre sağlığı ve iklim değişikliği ekseninde yer alan bu çalışmada, kadın ve cinsiyet eşitliği odağında çevre sağlığı ve iklim değişikliği üzerine yoğunlaşmış tezlerin detaylı bir şekilde içeriği ve sınırları dikkate alınarak yıllara göre taramasıyla elde edilen 10 tez çalışması ise bu araştırmanın örneklemini oluşturmuştur.

Sonuç olarak, küresel bağlamda bakıldığında bu araştırma, ülkemizde ulusal tez merkezine çevre, sağlık, iklim değişikliği odağında toplumsal cinsiyet eşitliği alanında sunulan araştırmaların sayılarının artması ve kadınların güçlendirilmesi ile küresel iklim eylemi arasındaki bağlantılara daha çok odaklanması gerektiğine dikkat çekmeye çalışmaktadır. Mevcut tezlere bakıldığında eğitim, çevre, işletme ve kamu yönetimi, edebiyat, sağlık, doğa ve temel bilimler gibi disiplinlerarası bir araştırma alanı dağılımı olduğu görülmekle beraber; iklim değişikliğine uyumda kadının rolünü ve kadınların güçlendirilmesi ile küresel iklim eylemi arasındaki bağlantılara odaklanan tez çalışmasına rastlanmamıştır. Bu sebeple,

bu çalışmada öncelikli olarak, araştırma alanına yönelik küresel düzeydeki bilimsel rapor ve belgeler incelenerek; ilgili literatür taraması yapılarak ulusal düzeyde çalışılan tez konuları ile birlikte değerlendirilmiş ve bu çerçevede önerilere yer verilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Tarihsel olarak halk sağlığı ve çevre sağlığı uzmanları, iklim değişikliği bilim insanları, araştırmacılar ve politika yapımcıların, cinsiyet, sosyal eşitlik, çevre ve iklim değişikliği arasındaki bağlantıların nasıl kurulacağı konusunda önemli çabaları olmuştur. Günümüzde küresel olarak daha fazla veri ve araştırma, cinsiyet, sosyal eşitlik, çevre ve iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde ortaya çıkardığı için; çevresel sorunları ile iklim değişikliğinin cinsiyet eşitliği üzerine farklı etkilerinden; kadınların güçlendirilmesi ile küresel iklim eylemi arasındaki bağlantılardan daha fazla bahsetmenin zamanının geldiğini görüyoruz. Bu çalışmanın odağındaki çevre sorunları, kadın ve cinsiyet eşitliği arasındaki ilişkiye odaklanan tez çalışmalarının son 10 yılda ağırlık kazandığı görülürken; iklim değişikliği ve cinsiyet merceğindeki araştırmaların Covid-19'un da etkisiyle son 5 yılda ağırlık kazandığı ve çevre, çevre sorunları ve cinsiyet bağlamındaki çalışmalara göre daha az yoğunlukta araştırıldığı saptanmıştır. Bu çerçevede dünyadaki bilimsel araştırma ve politika belgelerinin incelendiği bu araştırma, ülkemizde bu alanda sunulan araştırmaların sayılarının artması ve kadınların güçlendirilmesi ile küresel iklim eylemi arasındaki bağlantılara daha çok odaklanılması gerektiğinin altını çizen bir çalışma olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada, ulusal düzeyde çalışılan tez konularının ve türlerinin dağılımını net bir şekilde ortaya koyarak ve alandaki boşluklara küresel bir perspektif ile işaret ederek yeni yapılacak çalışmalara yön verilmesi hedeflenmektedir.

Çalışmanın Kapsamı

Bu tanımlayıcı ve retrospektif çalışmanın kapsamını, küresel düzeydeki çevre, iklim ve toplumsal cinsiyet odağındaki gündemin rotası analiz edilmesi ile ulusal düzeydeki tez çalışmalarımızın bu gündem bağlamında irdelenmesi oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında, iklim değişikliğinin kötüleşen sağlık etkilerini, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kırılgan gruplar açısından da ele alan küresel düzeydeki en önemli belgelerden biri Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) Taraflar Konferansı (Conference of Parties (COP))- COP28 İklim ve Sağlık Deklarasyonudur. Bu bildiride, yerli halklar, yerel topluluklar, kadınlar ve kız çocukları, çocuklar ve gençler, sağlık çalışanları ve uygulayıcı kişiler, engelliler ve iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine karşı en savunmasız olan toplumlar da dahil olmak üzere diğer topluluklar arasından bu gruplara yönelik uyum eylemlerinden elde edilen sağlık kazanımlarını en üst düzeye çıkaran ve iklim değişikliğinin kötüleşen sağlık etkilerini önleyen politikaların geliştirilmesi, disiplinler arası bir yaklaşımla uygulanmasının güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (COP28 İklim ve Sağlık Deklarasyonu, 2023). COP28'e paralel olarak, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (WOAH) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından geliştirilen ve temelinde insan, hayvan, bitki ve çevre sağlığında gerekli değişim ve dönüşümü yönlendirmek için işbirliği yapan dört kuruluşun mevcut ve gelecekteki sağlık sorunlarının etkisini azaltmak için küresel, bölgesel ve ülke düzeyinde alınması gereken önlemleri, taahhütleri, mekanizmaları ve planları anlattığı 2022-2026 Tek Sağlık Ortak Eylem Planında da, cinsiyet eşitliği ve kadınların güçlendirilmesi ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ile tutarlı olarak her bir ulusal bağlama özgü kırılganlıkları akılda tutarak cinsiyete duyarlı bir bakış açısı benimsemek gerektiğine vurgu yapılmıştır.

Benzer şekilde, BM Nüfus Fonu (UNFPA) “İklim Taahhütlerinde Cinsellik, Üreme, Sağlık ve Haklar” isimli küresel değerlendirme raporunda ise kadınların ve kız çocuklarının iklim eylemi ve politika oluşturma süreçlerine katılma kapasitesinin artırılarak, bu kırılgan grupların etki analizlerinin yapılarak ve bu gruplar için iklim değişikliğine uyum doğrultusunda oluşturulan mevcut politikaların güçlendirilerek; küresel iklim eylemi ile kadınların güçlendirilmesi ile arasındaki bağlantıların sağlanabileceği vurgulanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve iklim eylemi arasında ilişkilendirilen bu önemli küresel politik belgeler ve gündemin yanı sıra, BM’nin kimseyi geride bırakmama prensibi doğrultusunda 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından (SKA) “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” başlıklı Amaç-5, hem kadın ve kız çocuklarının güçlendirilmesi hem de diğer 16 hedeften 10’ununa ulaşmamızda kilit bir rol oynamaktadır. Bu amaçlardan biri olan SKA “İklim Eylemi” başlıklı Amaç-13 ise iklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmeyi hedeflerken; en az gelişmiş ve gelişmekte olan kırılgan toplumlarda kadınlar, gençler ile yerel ve marjinal topluluklara odaklanmayı da kapsayan iklim değişikliğine yönelik planlama ve yönetim kapasitesini artıracak mekanizmaları teşvik etmenin önemini vurgulamaktadır. Bu çok önemli küresel amaçlara ulaşma noktasında ülkemiz, “Ortak Hedefler için Sağlam Temeller” prensibiyle ilerlemekte; her doğumun güvenli olmasını sağlamak ve iklime uyum ve dayanıklılık çabalarını eşitlikçi bir anlayışla sağlamak için 2030 SKA’larına ulaşma konusunda işbirlikleri ve dayanışmalarını bu iki hedef ekseninde güçlendirme gayesindedir (Türkiye 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu, 2019)

BM SKA’ları ve Türkiye SKA prensibiyle beraber, BM Gelişim Programı (UNDP), 2021 İklim Değişikliği Cinsiyet Eylem Planı’nın (CCGAP) genel amacı da, cinsiyet hususlarının iklim değişikliği ile ilgili politika, program ve stratejilere entegrasyonunu

kolaylaştırmak için hem kadınlara hem de erkeklere eşit fırsatlar sağlamak ve onların erişime sahip olmalarını sağlamaktır. Benzer şekilde, DSÖ İklım Değişikliğinin Sağlığa Etkileri 2021 Raporunda ve Cinsiyet, İklım Değişikliği ve Sağlık başlıklı Raporunda da, iklim değişikliği etkileri ve afetler karşısında tüm popülasyonların savunmasız olduğunu ancak yaşlılar, çocuklar, kadınlar, özel gereksinimli bireyler, etnik azınlıklar, yoksul topluluklar, göçmenler veya önceden sağlık sorunu var olanlar gibi dezavantajlı bazı grupların diğerlerinden daha savunmasız olduğu ve etkilerin bu savunmasız gruplar tarafından orantısız bir şekilde hissedildiği belirtilmiştir. Tüm bu küresel bağlam doğrultusunda araştırmanın kapsamı, lkemizde evre sorunlarının önlenmesi ve iklime uyumda cinsiyete duyarlı bir bakış açısı benimseyen Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık tezlerinin analiz edilmesi ve araştırma alanına yönelik küresel düzeydeki bilimsel çalışmaların, ulusal düzeyde çalışılan tez konuları ile birlikte değerlendirilmesi şeklinde sunulmuştur.

Materyal ve Metot

Araştırmanın Amacı ve Türü

Bu içerik analiz çalışması; 2018- 2023 yılları arasını kapsayacak şekilde geriye dönük olarak gerçekleştirilmiştir. “Kadın ve Cinsiyet Eşitliği Odağında evre Sorunları ve İklım Değişikliği” hakkında yapılmış çalışmaları kapsamaktadır.

Bu alışma, Ulusal Tez Merkezinde “Kadın ve Cinsiyet Eşitliği Odağında evre Sorunları ve İklım Değişikliği” konusunda yapılan çalışmaların çeşitli özelliklerinin küresel bir bakış açısıyla politik ve stratejik açıdan değerlendirilmesi amacıyla tanımlayıcı ve retrospektif tipte planlanmış ve uygulanmıştır.

Araştırmaya Dahil Edilme Kriterleri

Araştırmaya dahil edilme kriteri olarak aşağıda sıralanan özellikler belirlenmiştir.

2018- 2023 yılları arasında çevre, çevre sağlığı, çevresel bozulma, iklim değişikliği, kadın, kadın sağlığı ve cinsiyet” kelimelerini içeren Türkiye’de yapılan tez çalışmaları dahil edilmiş;

Yüksek Lisans, Doktora ve/veya Tıpta Uzmanlık Tezi olarak yapılan çalışmalar,

İngilizce veya Türkçe olarak yapılmış araştırmalar

Araştırmaya Dahil Edilmeme Kriterleri

Araştırmaya dahil edilmeme kriteri olarak araştırmmanın çevre kelimesini sosyal ve cinsiyet eşitliği odağı haricinde kullanması olarak belirlenmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu tanımlayıcı ve retrospektif çalışmada, 2018- 2023 yılları arasını kapsayacak şekilde geriye dönük olarak Ulusal Tez Merkezinde “Kadın ve Cinsiyet Eşitliği Odağında Çevre Sorunları ve İklim Değişikliği” konusunda yapılan Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık tez çalışmalarını analiz edilmiştir. Her bir alanda yayınlanan tezler “çevre, çevre sağlığı, çevresel bozulma, iklim değişikliği, kadın, kadın sağlığı ve cinsiyet” anahtar kelimeleri kullanılarak kapsamlı bir şekilde incelenerek araştırmmanın evrenini oluşturan 10.502 çalışmaya ulaşılmıştır. Çevre sağlığı ve iklim değişikliği ekseninde yer alan bu çalışmada, araştırmmanın amacı, içeriği ve sınırları dikkate alınarak yıllara göre kadın ve cinsiyet eşitliği odağında detaylı bir şekilde tarama ile elde edilen 10 tez

alışması ise bu araştırmanın rneklemmini oluşturmuştur. Araştırma verileri literatür taraması yapılarak yapılandırılmış bir değerlendirme formu aracılığı ile toplanmış ve analiz edilmiştir. Bu form, araştırmaya dahil edilen çalışmaların; yıllara göre dağılımı, örnekleme alınan tezlerin içerik kapsamının dağılımı, çalışma alanı ve bölgesi, araştırma türü ve dili kategorize edilerek belirlenmiştir. İnceleme sonucunda elde edilen bilgiler SPSS veri tabanında, sayı ve yüzdelikler yardımı ile değerlendirilmiştir.

Bulgular

Ulusal Tez Merkezinde 2018-2023 yılları arasındaki “evre Sorunları ve İklım Değişikliği” konusunda yapılan Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık 10.502 tez çalışması içinden “Kadın ve Cinsiyet Eşitliği Odağında” olan 10 tez çalışmasının yıllara göre dağılımı değerlendirildiğinde; kadın odağında iklim değişikliği çalışmalarının, kadın odağında evre sağlığı alanında yapılan çalışmalara göre daha güncel olduğu tespit edilmiştir. Bu alışma kapsamında, cinsiyet eşitliği odağında evre ve evre sağlığı ilgili yapılan çalışmaların geçmişinin daha eskiye dayandığı ve son 10 yılda ağırlık kazandığı görülürken, cinsiyet eşitliği odağında iklim değişikliği çalışmalarının Covid-19 pandemisi döneminde ivme kazandığı ve örneklem grubunun %40’ını temsil ettiği görülmüştür (Tablo 1).

Tablo 1. Yayınlanan örneklem grubu tezlerin konularına ve yıllara göre dağılımı

Araştırma Konusu (N=10)	Araştırma Yılı	n	%
Toplumsal Cinsiyet Merceği İle Türkiye'de Çevrenin ve Tarımın Dönüşümü	2018	1	10
Çevresel Davranış Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Çevresel Davranışlarının Cinsiyet ve Sınıf Düzeylerine Göre İncelenmesi	2019	1	10
Kadınlar ve Çevresel Protestolar	2019	1	10
Çağdaş İngiliz Kadınların Antroposen Romanlarında İklim Değişikliği	2021	1	10
İklim Değişikliği Bağlamında Kadın Orman İşçiliği	2021	1	10
Kadın Sağlığı ve Kadının Çevresel Yaşam Tarzlarının Değerlendirilmesi	2022	1	10
Kadın Sağlığına Yönelik İklim Değişikliği Kaygı Ölçeğinin Geliştirilmesi	2022	1	10
Yönetim Kurulunda Kadın Üye Varlığının İklim Değişikliği Açıklamaları Üzerindeki Etkisi	2022	1	10
Kadınların Kentsel Çevre ve Güvenlik Algısı	2023	1	10
Kentsel Yaşam ve Mimari Çevre Bağlamında Kadına Yönelik Şiddet Olgusu Üzerine Bir Araştırma	2023	1	10
Toplam		10	100

“Çevre Sorunları ve İklim Değişikliği” konusunda yapılan Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık tezlerinin cinsiyet eşitliği odağında hangi alanlardan yapıldığı değerlendirildiğinde; %20’sinin Sosyoloji bölümünden alana kazandırıldığı, toplam %80’inin ise eğitim, çevre, işletme ve kamu yönetimi, edebiyat, sağlık, doğa ve temel bilimler gibi disiplinlerarası bir araştırma alanı dağılımı olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tablo 2. Araştırmada örnekleme alınan tezlerin çalışma alanına göre dağılımı

Araştırma Alanı (N=10)	n	%
Sosyoloji	2	20
Eğitim ve Öğretim	1	10
Kamu Yönetimi	1	10
İngiliz Dili ve Edebiyatı	1	10
Ormancılık ve Orman Mühendisliği	1	10
Biyokimya	1	10
Ebelik; Halk Sağlığı	1	10
İşletme	1	10
Coğrafya	1	10
Toplam	10	100

Araştırmada örnekleme alınan tezlerin bölge dağılımına bakıldığında, birinci sırada Ege bölgesinin olduğu, ikinci sırada Akdeniz ve Marmara Bölgesinin, üçüncü sırada ise Karadeniz bölgesinin yer aldığını görmekteyiz. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde, toplumsal cinsiyet eşitliği odağında çevre ve iklim değişikliği alanında yapılan tez çalışmalarına rastlanmamıştır. Bölgesel değerlendirme yapıldığında, örnekleme alınan tezlerin % 70'inin Türkiye'nin Ege, Akdeniz ve Marmara Bölgelerinde yoğunlaştığını görmekteyiz (Tablo 3).

Tablo 3. Araştırmada örnekleme alınan tezlerin bölge dağılımı

Araştırma Bölgesi (N=10)	n	%
Akdeniz Bölgesi	2	20
Ege Bölgesi	3	30
Marmara Bölgesi	2	20
İç Anadolu Bölgesi	2	20
Karadeniz Bölgesi	1	10
Toplam	10	100

“Çevre Sorunları ve İklim Değişikliği” konusunda yapılan Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık tezlerinin cinsiyet eşitliği odağında hangi dillerde yazıldığı incelendiğinde; araştırmaların ağırlıklı olarak Türkçe yapıldığı, ancak Türkçe yapılan araştırmaların yarısına yakın oranda İngilizce yapılan çalışmaların da olduğu belirlenmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Araştırmada örnekleme alınan tezlerin araştırma diline göre dağılımı

Araştırma Dili (N=10)	n	%
Türkçe	6	60
İngilizce	4	40
Toplam	10	100

Ulusal Tez Merkezinde 2018-2023 yılları arasındaki “Çevre Sorunları ve İklim Değişikliği” konusunda yapılan Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık 10.502 tez çalışması içinden “Kadın ve Cinsiyet Eşitliği Odağında” olan ve araştırmanın evrenini oluşturan 10 tez çalışmasını türlerine göre incelediğimizde; çalışmaların tamamına yakınının yüksek lisans alanında yapıldığı, 5’te birinin doktora alanında yapıldığı ve Tıpta Uzmanlık alanında hiçbir çalışma yapılmadığı tespit edilmiştir (Tablo 5).

Tablo 5. Araştırmada örnekleme alınan tezlerin tez türüne göre dağılımı

Araştırma Türü (N=10)	n	%
Yüksek Lisans	8	80
Doktora	2	20
Toplam	10	100

Tartışma

Tüm dünya milenyumda çevre sorunlarına karşı ve iklim değişikliği konusunda küresel düzeyde harekete geçmenin aciliyetinin farkında iken; COVID-19 salgınından öğrenilen dersler, tüm dünyayı daha hızlı ve sürdürülebilir geçişlere zorlamış aynı zamanda küresel iklim değişikliği eyleminde cinsiyet eşitliğini de içine alan adil geçişlerin eşiğine getirmiştir. Ülkemizde de bu durumun bir yansıması olarak, çevre ile ilgili tez çalışmalarının 2000’li yıllarda artış gösterdiği ve Covid-19 pandemisinden sonra önemli bir ivme kazanarak çalışmaların sayısının daha da arttığını görüyoruz. Bu çalışmanın odağındaki çevre sorunları ile kadın ve cinsiyet eşitliği arasındaki ilişkiye odaklanan tez çalışmalarının ise son 10 yılda ağırlık kazandığı görülürken, iklim değişikliği odağındaki araştırmaların 2018’den bu yana, özellikle de Covid-19 döneminden günümüze daha çok arttığı saptanmıştır.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak çevre alanındaki araştırmaya artan ilgiyi görmekle beraber, küresel iklim değişikliği eyleminde cinsiyet eşitliğini de içine alan adil geçiş odaklı tez çalışmalarına da ilginin artması ve kadınların güçlendirilmesi ile küresel iklim eylemi arasındaki bağlantılara ülkemizde de daha çok odaklanılması gerekmektedir. Küresel düzeydeki politik belgelere, bilimsel raporlara ve literatüre baktığımızda da benzer bir tablo ile karşılaşlıyoruz. İklim değişikliği etkilerinin genç kız ve kadınlar üzerindeki etkilerini artık birçok ülke ulusal taahhütlerinde ve politik belgelerinde ele alırken, kadının küresel iklim değişikliği eylemi bağlamında güçlendirilmesi yönünde politika geliştirilmesi yetersiz bulunmaktadır. (UNFPA 2023, Ritchie, 2023; Emily A. et al. 2022, Kanem, 2017).

Mevcut tezlere bakıldığında eğitim, çevre, işletme ve kamu yönetimi, edebiyat, sağlık, doğa ve temel bilimler gibi disiplinlerarası bir araştırma alanı dağılımı olduğu görülmekle

beraber; iklim değişikliğine uyumda kadının rolünü ve kadınların güçlendirilmesi ile küresel iklim eylemi arasındaki bağlantılara odaklanan “Toplumsal Cinsiyet ve Kadın Çalışmaları” alanından sunulmuş herhangi bir tez çalışmasına rastlanmamıştır. Bu alandan yapılacak bir araştırma kadınların güçlendirilmesi ile küresel iklim eylemi arasındaki bağlantılara odaklanarak alana değer katacaktır.

Araştırmada örnekleme alınan tezlerin bölge dağılımı incelendiğinde; Ege Bölgesinin ilk sırada yer aldığını, Ege Bölgesini Akdeniz, Marmara ve İç Anadolu Bölgeleri takip ederken Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu Bölgelerinden herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu açıdan bu bölgelerimizden sunulacak tezler araştırma bölge kapsamını genişletecek ve bütünsel bir zenginlik sunacaktır. Tezlerin araştırma dili %60 oranında Türkçe ve %40 oranında İngilizce olarak karşımıza çıkmakta iken İngilizce olarak hazırlanan tezlerin de her biri ayrı bir disiplinden sunulmuştur. Son olarak, tez türü açısından değerlendirildiğinde araştırmaların %80’i yüksek lisans, %20’si doktora tezi olarak sunulmuşken; Tıpta Uzmanlık tezi olarak sunulan bir tez saptanmamıştır. İklim değişikliğinin sağlık üzerine kötüleşen ve olumsuz etkileri göz önüne alındığında; kadın sağlığı ve iklim değişikliği odağında sunulacak bir Tıpta Uzmanlık tezi ülkemiz açısından önemli bir araştırma olarak yerini alacaktır.

Küresel güncel gelişmelere baktığımızda ise iklim değişikliği, çevresel tahribat ve afetlerin toplumsal eşitliği zedelediği ortaya koyulmuştur (BM Kadın,2022; DSÖ 2021, IPAS 2022, COP28 2023). Giderek artan çevre tahribatı veya mahsul kıtlığının ağırlaşmasına, hayvanların ölümüne ve gıda güvensizliğine yol açan şiddetli yağışlar ve uzun süreli kuraklıklar gibi etkileri zamanla daha da artan iklim olayları da kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddetin artmasına yol açmaktadır. İklim değişikliği ve giderek artan çevresel sorunlar, yerinden edilmeye, kaynak kıtlığına ve gıda güvensizliğine bağlı olarak kadınlara ve kız çocuklarına yönelik

şiddet riskini ve şiddete maruz bırakılanlara yönelik hizmetlerin sunumundaki aksaklıkları artırmaktadır (CSW66,2022). Bu yüzden, kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet (KKÇYŞ) ve iklim değişikliği, çağımızın acilen çözülmesi gereken en ciddi küresel sorunları arasında gösterilmektedir (BM Kadın,2022).

Mevcut veriler halen sınırlı olsa da eldeki kanıtlardan anlaşıldığı üzere, şiddetli meteorolojik afetler ve giderek etkileri artan iklim olaylarına neden olan iklim değişikliği ve çevre tahribatı kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet vakalarının görülme sıklığında artışa yol açabiliyor. COVID-19 pandemisi, krizler ve afetler sırasında kadınlara ve kız çocuklarına yönelik şiddet vakalarında meydana gelen artışa bir örnektir (BM Kadın,2022). Kadınlar ve kız çocuklarının geçimlerini sağlamak için doğal kaynaklara ve iklime duyarlı işlere daha çok ihtiyaç duyduğu ve su, yakacak veya yiyecek gibi doğal kaynakların toplanmasında birincil sorumluluğu üstlendikleri Resim-1’de de görülmektedir.

Resim-1: Matthew kasırgası sonrası kadınlar ve kız çocukları⁴

Kaynak: UN Women, Explainer: How Gender Inequality and Climate Change Are Interconnected, (2022)

Kadınlar ve kız çocuklarının geçimlerini sağlamak için doğal kaynaklara ve iklime duyarlı işlere daha çok ihtiyaç duyduğu ve su, yakacak veya yiyecek gibi doğal kaynakların toplanmasında birincil sorumluluğu üstlendikleri görülmektedir. Örneğin, Vanuatu'da, 2011'de meydana gelen iki tropikal kasırgayı takiben, Tanna Kadın Danışma Merkezi'ne bildirilen aile içi şiddet vakalarında %300'lük bir artış kaydedilmiştir (DSÖ,2014).

⁴ Haiti, 2016. Matthew Kasırgası Sonrası. Çoğu zaman kadınlar ve kız çocukları, su ve sanitasyon sistemlerinin tehlikeye girmesi nedeniyle daha büyük sağlık ve güvenlik riskleriyle karşı karşıya kalıyor; ve kaynaklar tükendikçe ev ve bakım işlerini artırır. Fotoğraf: UN MINUSTAH/Logan Abassi.

Öte yandan, Şekil-1’de görüldüğü üzere sürdürülebilir kalkınma ve iklim eyleminin güçlendirilmesi için toplumsal cinsiyet eşitliği, genç kız ve kadınların önceliklendirilmesi küresel bir ön koşuldur. Cinsiyet eşitliğini sağlamak ve tüm kadınlar ile kız çocuklarını güçlendirmeyi hedefleyen Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) 5.C kapsamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin ilerletilmesi ve kadınların ve kız çocuklarının her düzeyde güçlenmeleri için sağlam politikaların ve yasal olarak uygulanabilir mevzuatların kabul edilmesi ve güçlendirilmesi iklim eyleminde de kadının güçlendirilmesine ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına vurgu yapmaktadır.

Şekil-1: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Amaç-5, Hedef 5.c

Kaynak: T.C: Cumhurbaşkanlığı, Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri

Benzer şekilde, İklim değişikliği ve etkileri ile mücadele için acilen eyleme geçmeyi öngören SKA-13’ün Hedef 13. B’si kapsamında en az gelişmiş ülkelerde ve gelişmekte olan küçük ada devletlerinde; kadınlar, gençler ile yerel ve marjinal topluluklara odaklanmayı da kapsayan iklim değişikliğine yönelik planlama ve

yönetim kapasitesini artıracak mekanizmaları teşvik etmek hedeflenmiştir.

Şekil-2: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Amaç-13, Hedef 13.b

Kaynak: T.C: Cumhurbaşkanlığı, Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri

Sonuç ve Öneriler

Tanımlayıcı ve retrospektif nitelikteki bu araştırma, Türkiye’de 2018 - 2023 yılları arasında toplumsal cinsiyet eşitliği odağında çevre, çevre sağlığı ve iklim değişikliği ile ilgili Ulusal Tez Merkezinde yayınlanan 10.502 Yüksek Lisans, Doktora ve Tıpta Uzmanlık tez çalışması arasından araştırmanın örneklemi oluşturan 10 tez çalışmasının değerlendirilmesiyle elde edilen bulguların sunulması ve küresel bir bakış açısıyla alandaki boşluklara işaret ederek yeni yapılacak çalışmalara yön verilmesi hedefi ile yapılmıştır.

Genel olarak, ülkemizde çevre sağlığı ile ilgili tez çalışmalarının 1980’lerde başladığını, 1990’larda hareketlendiğini,

2000’li yıllarda artış gösterdiği ve Covid-19 pandemisinden sonra iklim değişikliğini de içine alan çalışmaların sayısının önemli ölçüde arttığını ifade edebiliriz. Bu çalışmanın odağındaki çevre sorunları ile kadın ve cinsiyet eşitliği arasındaki ilişkiye odaklanan tez çalışmalarının ise son 10 yılda ağırlık kazandığı görülürken, iklim değişikliği ile kadın ve cinsiyet eşitliği arasındaki ilişkiye odaklanan araştırmaların 2018’den bu yana, özellikle de Covid-19 döneminden günümüze daha çok arttığı saptanmıştır. Küresel düzeydeki politik belgelere, bilimsel raporlara ve literatüre baktığımızda da benzer bir tablo ile karşılaşırız. İklim değişikliği etkilerinin genç kız ve kadınlar üzerindeki etkilerini artık birçok ülke ulusal taahhütlerinde ve politik belgelerinde ele alırken, kadının küresel iklim değişikliği eylemi bağlamında güçlendirilmesi yönünde politika geliştirilmesi yetersiz bulunmaktadır. Sonuç olarak, ülkemizde de Covid-19 pandemisiyle ivme kazanan cinsiyet eşitliği odağında iklim değişikliği değerlendirmelerini içeren bilimsel araştırmaların niceliksel ve niteliksel olarak artması ve kadınların güçlendirilmesi ile küresel iklim eylemi arasındaki bağlantılara daha çok odaklanması gerekmektedir.

İklim değişikliği etkileri ve afetler karşısında kadın ve kız çocukları, yaşlılar, engelliler, göçmenler gibi dezavantajlı bazı grupların diğerlerinden daha savunmasız olduğu ve etkilerin bu savunmasız gruplar tarafından orantısız bir şekilde hissedildiği BM, DSÖ ve Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli gibi söz sahibi önemli kuruluşlarca altı çizdiği üzere iklim değişikliğine uyumda daha adil bir geçiş için kız çocukları ve kadınları içeren toplumsal cinsiyet merceğinden iklim değişikliği konusundaki bilimsel araştırmalar alana önemli katkılar sunacaktır. Buna paralel olarak, BM’nin kimseyi geride bırakmama prensibine göre, her hamileliğin istenildiği gibi olmasını ve her doğumun güvenli olmasını sağlamak için herkes için haklar ve seçimler sağlamalı ve iklime uyum ve dayanıklılık çabalarını 2030 SKA’larına ulaşmak için, iklim

değişikliği alanında cinsiyete duyarlı bilimsel çalışmalara daha fazla ağırlık vermeliyiz. Öyle ki, cinsiyet hususlarının iklim değişikliği ile ilgili politika, program ve stratejilere entegrasyonunu kolaylaştırmak için BM Gelişim Programı İklim Değişikliği Cinsiyet Eylem Planında değinildiği gibi, iklim değişikliğine uyumda hem kadınlara hem de erkeklere eşit fırsatlar sağlamalı ve onların erişime sahip olmalarını aynı yönde güçlendirmeliyiz. Bu sebeple, ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitliği odağında çevre, çevre sağlığı ve iklim değişikliği konularında alana kazandırılacak her bir tez araştırması, iklim değişikliğinin kötüleşen etkilerini önleyen politikaların geliştirilmesi, disiplinlerarası bir yaklaşımla uygulanmasının güçlendirilmesinde de önemli bir rol üstlenecektir.

KAYNAKÇA

BM Kadın. (2022). İklim Değişikliği Bağlamında Kadınlara ve Kız Çocuklarına Yönelik Şiddetle Mücadele. CSW66. <https://www.unwomen.org/sites/default/files/2022-06/Tackling-violence-against-women-and-girls-in-the-context-of-climate-change-tr.pdf>

Climate Change 2022: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. (2022). Cambridge, UK and New York, NY: Cambridge University Press.

COP28 İklim ve Sağlık Deklarasyonu. (2023). BAE, Aralık 2023. Erişim Adresi: <https://www.who.int/publications/m/item/cop28-uae-declaration-on-climate-and-health>. Erişim Tarihi: 5/12/2023.

Hurley, E. A., Dalgligh, S. L., & Sacks, E. (2022). Supporting young people with climate anxiety: Mitigation, adaptation, and resilience. *The Lancet Planetary Health*, 6(3), e190. [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(22\)00015-8](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(22)00015-8)

IPAS. (2022). New research is in: Climate change impacts women's sexual and reproductive health. [Ipas.org](http://ipas.org). Available at www.ipas.org/our-work/climate-justice/-climate-change-impacts-womens-sexual-and-reproductive-health. Accessed on 24 November 2023.

IPCC. (2014). Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II, and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Geneva: IPCC.

Kanem, N. (2017). Population and climate change. SDG Action. Available at <https://sdg-action.org/population-and-climate-change/>. Accessed December 2023.

Ritchie, H. (2023). Global inequalities in CO2 emissions. Available at <https://ourworldindata.org/inequality-co2>. Accessed 6 December 2023.

Rylander, C., Odland, J. Ø., & Sandanger, T. M. (2013). Climate change and the potential effects on maternal and pregnancy outcomes: An assessment of the most vulnerable – the mother, fetus, and newborn child. *Global Health Action*, 6(1), 19538. <https://doi.org/10.3402/gha.v6i0.19538>

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Türkiye 2. Ulusal Gözden Geçirme Raporu “Ortak Hedefler için Sağlam Temeller”. (2019). Erişim Adresi: http://www.surdurulebilirirkalkinma.gov.tr/wp-content/uploads/2020/01/Surdurulebilir_Kalkinma-Amaclari-Turkiye-2.-Ulusal-Gozden-Gecirme-Raporu-Ortak-Hedefler-icin-Saglam-Temeller_-interaktif.pdf. Erişim Tarihi: 12/12/2023.

Tek Sağlık Ortak Eylem Planı, 2022-2026. (2022). Erişim Adresi: <https://www.unep.org/resources/publication/one-health-joint-plan-action-2022-2026>. Erişim Tarihi: 20/11/2022.

The Full View: Ensuring a Comprehensive Approach To Achieve The Goal Of Gender Balance in The UNFCCC Process. (2013). Erişim Adresi: <https://www.mrfcj.org/wp-content/uploads/2015/09/2013-06-13-The-Full-View.pdf>.

UN Women. (2022). Explainer: How Gender Inequality and Climate Change Are Interconnected. Erişim Adresi: <https://www.unwomen.org/en/news-stories/explainer/2022/02/explainer-how-gender-inequality-and-climate-change-are-interconnected>. Erişim Tarihi: 7/11/2023.

UNDP. (2014). Linkages Gender and Climate Change Policy Brief. Erişim Adresi: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/UNDP%20Linkages%20Gender%20and%20CC%20Policy%20Brief%201-WEB.pdf>.

UNDP. (2016). Gender, Climate Change and Food Security Policy Brief. Erişim Adresi: <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/publications/UNDP%20Gender,%20CC%20and%20Food%20Security%20Policy%20Brief%203-WEB.pdf>.

UNDP. (2021). İklim Değişikliği Cinsiyet Eylem Planı. Erişim Adresi: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/gh/UNDP_Gh-Ghana_-Gender_-Action_Plan.pdf. Erişim Tarihi: 12/12/2023.

UNFPA. (2023). Taking Stock: Sexual and Reproductive and Health and Rights in Climate Commitments: A Global Review. Erişim Adresi: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA-NDC-Global%20Report_2023.pdf. Erişim Tarihi: 20/11/2023.

UNICEF. (2022). UNICEF Fact Sheet Children with Disabilities. Erişim Adresi: <https://www.unicef.org/media/128976/file/UNICEF%20Fact%20Sheet%20:%20Children%20with%20Disabilities.pdf>. Accessed December 2022.

WHO. (2014). Gender and Health. Erişim Adresi: <https://www.who.int/publications/i/item/9789241508186>.

WHO. (2021). İklim Değişikliğinin Sağlığa Etkileri. Erişim Adresi: <https://www.who.int/teams/environment-climate-change->

and-health/climate-change-and-health/capacity-building/toolkit-on-climate-change-and-health/impacts.

WHO. (2022). Health and Climate Change, Turkiye Country Profile. Erişim Adresi:

<https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/353977/WHO-HEP-ECH-CCH-22.01.05-eng.pdf?sequence=1>.

PARİS ANLAŞMASI HEDEFLERİNE YÖNELİK İLERLEMENİN SAĞLIK ODAĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

HACER AKSUNGUR ZENGİN¹
BELGİN YILDIRIM²
EMİNE DİDEM EVCİ KİRAZ³

Giriş

Yürürlüğe girmesi açısından ve küresel düzeyde 197 ülke katılımı ile en çok ülkenin üzerinde uzlaştığı dünyanın ilk kapsamlı iklim anlaşması olan Paris Anlaşması'nın küresel ısınmayı 2°C'nin oldukça altında sınırlamayı taahhüt etme yönündeki hedefleri yerine getirilirken; sağlık hakkı odağında tüm toplumların sağlığı iklim tehlikelerinden korunmalı, iklim eylemi sağlık faydalarını en üst düzeye çıkarmalı ve savunmasız nüfusların sağlık ihtiyaçları dikkate alınmalıdır (BMİDÇS, First Global Stocktake, 2023). 2009 UCL-

¹ Doktora Programı Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Çevre Sağlığı Disiplinlerarası Programı, haceraksungur@gmail.com, 5336184885

² Doç.Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, byildirim@adu.edu.tr, 5057556347

³ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, devci@adu.edu.tr, 5326110871

Lancet İklim Değişikliği ve Sağlık Komisyonu, iklim değişikliğinin “21. yüzyılın en büyük küresel sağlık tehdidi” olduğunu belirtmiştir. Öyle ki İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine 2019 Lancet Gerisayım Raporu çerçevesinden baktığımızda da iklim değişikliğinin nesiller arası eşitlik üzerinde de önemli etkileri olduğuna ve hatta bugün doğan çocukların, iklimle ilgili sağlık etkilerinin karanlık geleceğiyle karşı karşıya kalmakta olduğuna değinildiğini görmekteyiz (The Lancet 2009, The 2019 Report of The Lancet Countdown).

Bununla beraber, Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) 2004’ten 2021’e iklim değişikliğinin sağlığa etkileri bağlamında yayımladığı raporlara bakıldığında; iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerinde sıradışı bir değişiklik olmadığını, çok fazla yeni bir hastalık çıkmadığını, ancak incelenen hastalıkların ve etkilerin şiddetinin ve yaşanma sıklığında bir artış olduğu gözlenmektedir. Ayrıca, yıllar arasında iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkileri ve hastalıkların yükü için çıkarılan projeksiyonlara bakıldığında da etkilerin tahminlerin ötesine geçerek sayıca ve oranca çok daha fazla olduklarını belirtebiliriz. DSÖ İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerindeki Etkisinin DSÖ Niceliksel Risk Değerlendirmesi 2030 2050’ler Raporuna göre 2050’lerde iklim değişikliği etkilerine bağlı olarak ek 250.000 ölümün olacağı tahmin edilmekte. Bu sebeple, iklim değişikliğinin sağlığa yönelik artan etkileri karşısında Paris Anlaşması hedeflerine ulaşmada ulusal katkı beyanlarına halk sağlığı hususlarının dahil edilmesi kaçınılmazdır. Çünkü ulusal katkı beyanlarında sağlığa yer verilmesi, iklim eyleminin sosyal yan faydalarının dikkate alınması, iklime dayanıklı sağlık sistemlerinin ve öncelikli uyum eylemlerinin oluşturulması hedeflere ulaşma yolunda ülkelere artan bir fırsat sunması kaçınılmaz olacaktır.

Yöntem

Bu derleme araştırması “Lancet Sağlık ve İklim Değişikliği Geri Sayım Raporu; Dünya Sağlık Örgütü İklim Değişikliğinin Sağlığa Etkileri; Dünya Sağlık Örgütü Ulusal Katkı Beyanlarındaki Sağlık Raporları; COP24’ten COP28’e Taraflar Konferansları ve İklim ve Sağlık Deklarasyonu ile Gelişmeleri; Tek Sağlık Ortak Eylem Planı (2022–2026) (One Health- OH JPA) Analizi” gibi beş bölümde önemli bilimsel rapor ve politik belgelerin, küresel iklim diplomasisine uyum ve Paris Anlaşması hedeflerine yönelik ilerleme kapsamında küresel düzeyde değerlendirilmesi amacıyla tanımlayıcı tipte planlanmış ve uygulanmıştır.

Lancet Sağlık ve İklim Değişikliği Geri Sayım Raporu Odağında Paris Anlaşması Hedeflerine Yönelik İlerlemenin Değerlendirilmesi

Paris Anlaşması'nın hedeflerine yönelik ilerlemenin bağımsız bir değerlendirmesini sunan, önde gelen 51 akademik kurum ve 99 öncü uzman ile BM kuruluşunun bulgularını ve fikir birliğini temsil eden öncü bir gerisayım raporu olan Lancet Gerisayım 2016’dan beri 5 başlık ve 43 gösterge altında ulusal taahhütlerin gerçekleşmesine yönelik izleme faaliyetlerini sürdürmektedir. Lancet Gerisayımı beş başlık altında, 43 gösterge ile aşağıda verilen başlıklar çerçevesinde izlem yapmaktadır:

1. İklim değişikliğinin etkileri, maruziyetler ve kırılganlıklar;
- 2.Sağlık için uyum, planlama ve dirençlilik;
- 3.Azaltma eylemleri ve sağlık yan faydaları;
- 4.Ekonomi ve finans;
- 5.Kamusal ve politik katılım

2020-2022 yılları arasındaki Lancet Sağlık ve İklim Değişikliği Geri Sayım Raporu odağında Paris Anlaşması

hedeflerine yönelik ilerlemeye izlenen başlıklar çerçevesinde baktığımızda 5 temel vurgu göze çarpmaktadır.

İklim Değişikliğinin Etkileri, Maruziyetler ve Kırılganlıklar

Covid-19 Pandemisi son 3 yılın Lancet Gerisayım raporuna damgasını vurmuştur. 2020-2022 boyunca girişimin temel vurgularından birinin; iklim değişikliğinin neden olduğu etkiler ve zoonatik kaynaklı pandeminin bir arada değerlendirilmesi gerektiği, bu ikilinin sebep olduğu risklerin benzer sebeplerden kaynaklandığı ve birbirlerine çok yakın olduğunu fark ediyoruz. Raporlarda ve raporlarla ilgili makalelerde, eş zamanlı ilerleyen iki krize ortak bir yanıtın verilmesinin yalnızca çevre sağlığının geliştirilmesine değil, halk sağlığının iyileştirilmesine, sağlıklı şehirlere ve sürdürülebilir gelişmeye de olanak sağladığının vurgulandığını görmekteyiz. Bu doğrultuda, Lancet'in başyazarı Dr. Richard HORTON “Gelecekte meydana gelebilecek pandemi riskini ve önlenilecek ölümlerinin sayısını düşürmeyi istiyorsak, günümüzde zoonozlara, vektör kaynaklı ölümcül hastalıklara sebep olan en önemli unsurlardan iklim değişikliğiyle mücadele etmeye önceliklendirmeliyiz” diyerek sağlığın çevresel belirleyicilerini daha çok önemsemek gerektiğine işaret etmiştir.

İklim değişikliğinin 2021 ve 2022’de Avusturalya’dan Afrika’ya, Amerika’dan Avrupa’ya dünyanın her yerinde tetiklediği aşırı hava olaylarının, sıcaklık artışlarının, fırtına, sel ve afetlerin, orman yangınlarının pandemiyle beraber küresel sağlığı, giderek daha fazla tehdit ettiğini, ölüm oranlarını ciddi derecede artırdığını (DSÖ, İklim Değişikliğinin Sağlığa Etkileri 2021); Lancet Countdown’un Eş Başkanı Dr. Ian Hamilton’ın da belirttiği gibi dünyanın tek bir krizle başa çıkma lüksüne sahip olmadığını trajik bir şekilde gözlemliyoruz (Climate Centre,2022).

İlk başlıkta ayrıca aşırı sıcaklık artışlarının 2020’de ölüm seviyelerinde %54 artışa sebep olurken, 2022 raporunda bu

oranın %68'e ulaştığını ve dünya genelinde savunmasız nüfus olan 65 yaş üstü yaşlı insanların ve 1 yaş altı çocukların bundan daha fazla etkilendiğini görüyoruz. Bununla beraber zengin olsun fakir olsun hiçbir ülkenin iklim değişikliği etkilerine karşı bağıışıklığının olmadığına, aksine kıyı ülkelerin artan deniz seviyesi, Afrika'nın gıda güvenliği ve vektör kaynaklı hastalıklar, Avrupa'da sıcaklık artışı, Amerika'da sel ve fırtına, Avusturalya'da orman yangınları gibi bölgelere göre maruziyetin farklılaştığını ancak sağlık yükü, ekonomik yük ve artan ölümler açısından iklim mağduriyetinin dünya genelinde benzer olduğunu görüyoruz.

Sağlık İçin Uyum, Planlama ve Dirençlilik

Lancet Gerisayım 2020 Raporundan bu yana mevcut veriler, iyileştirmelere rağmen, sağlık hizmeti altyapısının önümüzdeki yıllarda karşılaşılabileceğimiz sağlık sorunlarıyla mücadele edebilmek için yeterli olmadığına işaret ediyor. Lancet Gerisayım 2020'de, iklim değişikliğinin sağlık sistemi üzerine yüklediği etkiler ile mücadeleye tam olarak hazır olan bir ülke olmadığını, 101 ülkeden sadece yarısının iklim değişikliği stratejisi ya da planı bulunduğunu; daha vahimi bu ülkelerden sadece 4'ünün bu planları gerçekleştirmek için yeterli finansal kaynak ayırmış durumda olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber, küresel kentlerin üçte ikisi, iklim değişikliğinin halk sağlığı altyapısını büyük ölçüde tehlikeye sokacağını ifade ederken; küresel düzeyde ülkelerin sadece yarısına yakınının sağlık altyapısındaki kırılganlıkları belirlediği ve iklim değişikliğine uyum kapsamında çalışmalar yaptığı görülüyor.

Lancet Countdown Eş Başkanı Profesör Hugh Montgomery, "İklim değişikliği, ülkeler arasında ve ülkelerin kendi içinde var olan sağlık eşitsizliklerini önemli ölçüde artırıyor" diyerek COVID-19'da da görüldüğü gibi, yaşlı nüfusun, çocuk, kadın ve genç kızların daha kırılgan olduğunu, bunun yanı sıra astım ve diyabet gibi önceden sağlık sorunu olan kişilerin daha riskli grup içerisinde yer aldığını

vurgulamıştır. Raporların bu başlıktaki diğer bir ana eksen, COVID-19 sonrası iyileşmenin ve iklim değişikliği mücadelesinin aynı zamanda planlanmasına yönelik çağrısıdır. İklim değişikliği ve COVID-19 krizi birlikte ele alındığında, milyonlarca kişinin iyileştirilebileceği ve birçok hayatın kurtarılabilceği ifade ediliyor. Beraber ilerleyen iki krize ortak bir yanıtın verilmesi, sürdürülebilir, döngüsel ve yeşil bir ekonomi oluşturulmasına da olanak sağlıyor.

Lancet Gerisayım 2022'ye gelindiğinde, iklim değişikliğine uyum çabalarının yetersiz kalmasının sağlık sistemlerini daha kırılgan hale getirdiğinden, 95 ülkeden sadece 48'i iklim değişikliği adaptasyon ihtiyaçlarını değerlendirdiğinden (gösterge 2.1.1) ve 2021'de ülkelerin sadece %63'ünün sağlık acil durum yönetimi için yüksek ila çok yüksek uygulama durumu bildirdiğinden bahsedilmektedir. Ayrıca, COVID-19 salgınının da etkileriyle şehirlerin %30'unda iklim bütçesinde daralma olduğuna yer verilmiştir (Gösterge 2.1.3).

Azaltma Eylemleri ve Sağlık Yan Faydaları

Lancet gerisayım raporunun 3. başlığında, kalıcı bir fosil yakıt bağımlılığı ile karşı karşıya olduğumuzdan; bu bağımlılığın iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerini artırdığından ve Rusya-Ukrayna savaşının etkisiyle küresel enerji krizinin daha ciddi bir boyut kazandığından bahsedilmektedir.

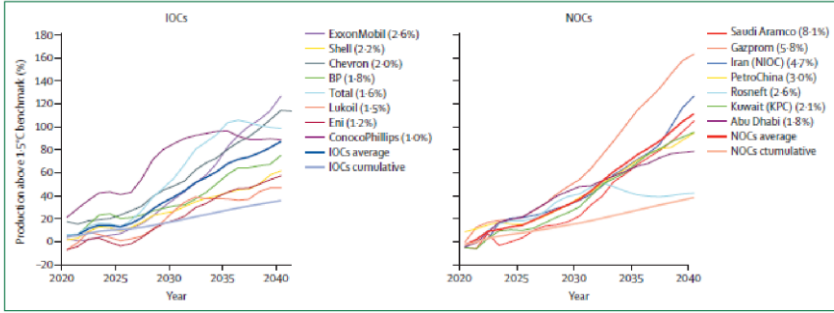
Azaltma eylemleri göstergelerinde, Paris Anlaşmasındaki 1.5°C hedefine rağmen karbon yoğunluğunun UNFCCC'den bu yana %1'den az azalmasına değinilmiş ve 2021'de enerji talebinde %59'luk rekor bir artış yaşanmasının emisyonların artması ile ilişkilendirilmiştir (Gösterge 3.1). Ayrıca, Avrupa'da ulaşım ve temiz enerji sektörlerini geliştirmek üzere atılan adımlar sayesinde; COVID-19 sonrası ve PM2.5 hava kirliliğine bağlı ölümlerde bir azalma ve yeşil bir toparlanma yaşanmasına rağmen; yenilenebilir enerjilerin toplam küresel enerji arzının yalnızca %2,2'si karşılaması

evre ve halk sağlığını geliştiren, döngüsel bir ekonomi yaratan ve bu üç eksende fayda sağlamaya dönük değerlendirilmemiştir (Gösterge 3.1),

Ekonomi ve Finans

İklim değişikliği ekonomik ve sosyal yükleri artırmaktadır. Paris Anlaşması hedeflerine ulaşmak tüm ekonomilerde karbon nötr ekonomilere geçişi gerektirmekte iken hem pandemi etkisi ülke ekonomilerini zayıflatmış hem de Rus- Ukrayna savaşı, enerji krizini derinleştirmiştir (Gösterge 4.1). lkeler Ukrayna'daki savaş ve enerji krizine bir tepki olarak uluslararası petrol ve gaz arzı konusunda bağımlılıklarını azaltmaya çalışarak yenilenebilir enerji üretiminin artırılmasına odaklansalar da; uluslararası petrol ve gaz şirketleri sera gazı emisyon limitlerini %87; devlete ait ulusal şirketler ise %111 aşarak Paris'in hedeflerini ulaşılamaz hale getirmişlerdir (Gösterge 4.2).

Lancet gerisayım raporları 2019'dan 2022'ye "ekonomi ve finans" erevesinde incelendiğinde; karbon adaletsizliğinin iklim adaletine de gölge düşürdüğü gözlemlenmektedir (şekil-1). Küresel CO2 emisyonlarının %92'sinden sorumlu 86 ülkenin genel olarak azaltım ve uyum eylemlerini teşvik etmek konusunda daha az kirletici ülkelere nazaran daha duyarsız oldukları rapor edilmektedir. Bu durum küresel düzeyde sağlık, ekonomik ve sosyal yükleri artırmaktadır. Ayrıca karbon desteklerinin, 31 ülkede ulusal sağlık harcamalarının %10'unu ve 5 ülkede ise %100'n aşması da bu tabloyu destekler nitelikte karşımıza çıkmaktadır (Gösterge 4.2.4).

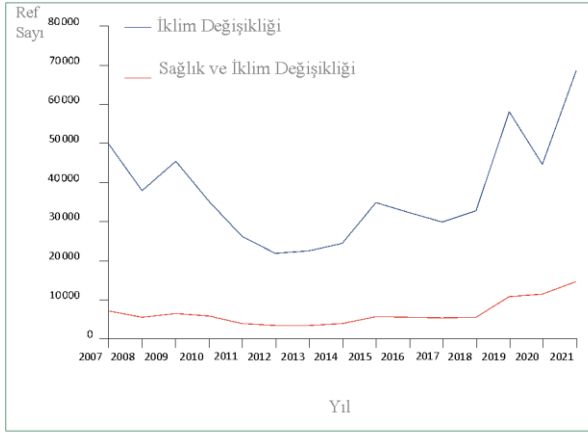

Şekil 1: Büyük petrol ve gaz şirketi üretim stratejilerinin Paris Anlaşması iklim hedefi olan 1.5°C ile uyumluluğu

Kaynak: Lancet Sağlık ve İklim Değişikliği Geri Sayım Raporu, 2022

Kamusal ve Politik Katılım

Güncel Lancet analizleri, medya, bilimsel topluluk, şirketler ve ülke liderlerinin iklim değişikliği ve sağlıkla ilgili veriler ve haberlerle giderek daha fazla ilgilendiğini, pandemi döneminde bu haberlerin daha fazla tıklanarak bireysel katılımın %22 arttığını ortaya koymaktadır. Ancak, 2007 itibarıyla iklim değişikliği ile ilgili yapılan haber sayısının ve haber sayısında artış hızının iklim değişikliği ve sağlık alanında olmadığını gözlemliyoruz. (Şekil-2). Bununla beraber, iklim değişikliği ve sağlıkla ilgili bilimsel makalelerin 2020'den 2021'e %22 arttığı rapor edilmiştir (göstergeler 5.1–5.5).

Şekil 2: 2007'den 2021'e kadar 36 ülkede sağlık ve iklim değişikliğine ilişkin gazete haberleri

Kaynak: Lancet Sağlık ve İklim Değişikliği Geri Sayım Raporu, 2022

Mevcut analizlere ulusal katkı beyanları boyutunda baktığımızda ise; her geçen yıl sağlığı referans alan NDC*⁴'lerin sayısının arttığına ve 2022'de bu oranın %86'ya ulaştığı bildirilmiştir (gösterge 5.4). Öte yandan NDC'lerin %10'u (184'ten 18'i) «azaltım eylemlerinin» veya politikalarının sağlıkla ilgili yan faydalarını vurgularken, NDC'lerin %3'ü (184'ten 5'i) uyum eylemlerinin sağlıkla ilgili yan faydalarını belirtmektedir. İklim değişikliğinin olumsuz sağlık etkileri, NDC'lerin neredeyse yarısı tarafından kabul edilmektedir. NDC'lerin %47'si (184'ten 86'sı) iklim değişikliğinin olumsuz sağlık etkilerini vurgulamaktadır.

Lancet gerisayım raporlarında da görülmektedir ki iklim değişikliği, çok boyutlu ve kesişen süreçler yoluyla sağlığın tüm temellerini, aşırı hava olaylarının artan yoğunluğu ve sıklığı ile gıda ve su güvenliğine yönelik riskler, aşırı sıcakların yoğunlaşması ve bulaşıcı hastalıkların artmasına neden olan değişen çevresel

⁴ NDC(Nationally Determined Contribution to the Paris Agreement) Ulusal Katkı Beyanı

koşullarıyla tehdit etmektedir. Bu veriler ışığında iklim değişikliği ve sağlık arasındaki ilişkileri incelediğimizde, Lancet Gerisayım raporları izleme yapılan alanlardaki gelişmenin, Paris hedeflerine ulaşma yolculuğundaki geri sayımda iki ileri bir geri adımlarla hedeflere ulaşmaktan uzak olduğunu belirtebiliriz.

020-2022 öncesi Lancet geri Sayım Raporlarına bakıldığında yukarda altı çizilen hususların çok da değişmediğini fark edebiliriz. İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine 2019 Lancet Gerisayım Raporu çerçevesinden baktığımızda da iklim değişikliğinin nesiller arası eşitlik üzerinde de önemli etkileri olduğuna ve hatta bugün doğan çocukların, iklimle ilgili sağlık etkilerinin karanlık geleceğiyle karşı karşıya kalmakta olduğuna değinildiğini görmekteyiz (Watts, 2019; Lancet 2023)

Özetle, Paris Anlaşması'nın hedeflerine yönelik ilerlemenin bağımsız bir değerlendirmesini sunan, önde gelen 51 akademik kurum ve BM kuruluşunun bulgularını ve fikir birliğini temsil eden öncü bir gerisayım raporu olan ve 40'ı aşkın göstergenin izlendiği ve analiz edildiği Lancet Countdown'ın raporlarına ana başlıklar çerçevesinde baktığımızda şu önemli gerçeklerin ön plana çıktığını görüyoruz:

Küresel düzeyde sağlık sistemi iklim krizi ile mücadele etmeye hazır olan bir ülke yok

COVID-19 deneyiminden yola çıkarak, zoonatik kaynaklı hastalıklar ve iklim değişikliği mücadelesi beraber planlanmalı. Ancak bu şekilde halk sağlığı uygulamalarının ve altyapısının bu yönde entegre bir şekilde gelişmesiyle iklim değişikliği olumsuz sağlık etkileri karşısında ülkeler daha donanımlı ve toplumlar ise daha hazırlıklı hale gelebileceklerdir.

İklim değışikliği etkileri toplumun her kesiminin sağlığını tehdit ediyor, özellikle 65 yaşı üstü risk altında. Ancak veriler gösteriyor ki bu risk karşısında alınan önlemler yeterli değil. Öyle ki 2000-2018 yılları arasında aşırı sıcaklara bağlı yaşıamını kaybeden yaşı nüfusu %54 arttı. 2018 yılında tüm dünyada 65 yaşı üstü 296 bin kişı aşırı sıcaklar nedeniyle hayatını kaybetti.

Türkiye sıcak hava dalgasına bağlı 65 yaşı üstü ölümlerin en fazla görüldüğü 2. bölge kategorisinde. Rusya, ABD ve Avrupa'nın bazı ölkeleri sıcak hava dalgasına bağlı en fazla yaşı ölümünün görüldüğü bölgelerden.

101 ölkeden sadece yarısının iklim değışikliği stratejisi ya da planı bulunduğunu; daha vahimi bu ölkelerden sadece 4'ünün bu planları gerçekleştirmek için yeterli finansal kaynak ayırmış durumda olduğunu görmekteyiz. Bununla beraber, küresel kentlerin üçte ikisi, iklim değışikliğinin halk sağlığı altyapısını büyük ölçüde tehlikeye sokacağını ifade ederken; küresel düzeyde ölkelerin sadece yarısına yakınının sağlık altyapısındaki kırılganlıkları belirlediği ve iklim değışikliğine uyum kapsamında çalışmalar yaptığı görölüyor.

Bugünden geğmişe, 2022 Lancet Sağlık ve İklim Değışikliği Geri Sayım Raporundan 2019 ve 2020 Lancet Sağlık ve İklim Değışikliği Geri Sayım Raporlarına baktığımızda; Paris Anlaşması hedeflerine yönelik ilerlemenin artan iklim krizi etkilerine karşı yetersiz olduğu ve geçen sürece rağmen, altı çizilen hususların

Covid-19 pandemisi gibi dünyayı sarsan özel durumlar dışında genellikle aynı olduğu aşikârdır.

Dünya Sağlık Örgütü “İklim Değişikliğinin Sağlığa Etkileri” Raporları Odağında Paris Anlaşması Hedeflerine Yönelik İlerlemenin Değerlendirilmesi

İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkileri Dünya Sağlık Örgütü’nün DSÖ İklim Değişikliği ve Sağlık Araçları bölümünde yer alan aşağıdaki raporlar odağında incelendiğinde, iklim değişikliği ile mücadelede sağlığı öncelikli olarak gözetmenin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Öyle ki iklim değişikliği ile mücadelede sağlık, mücadelenin kalbi gibi görülmektedir.

1-DSÖ-İklim Değişikliğinin Sağlığa Etkileri (2021-Bilgi Formu),

2-İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerindeki Etkisinin DSÖ Niceliksel Risk Değerlendirmesi 2030 2050’ler (2014-Yayın),

3-Sağlığı İklim Değişikliğinden Korumak: Bilim, Politika ve İnsanları Birbirine Bağlamak(2010-Toplantı Raporu),

4-Sağlığı İklim Değişikliğinden Korumak: Küresel Araştırma Öncelikleri(2009- Toplantı Raporu),

5-İklim Değişikliği ve İnsan Sağlığı - Riskler Ve Müdahaleler(2004-Teknik Belge),

Belgelerin geneline 2004’ten 2021’e bakacak olursak; iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerinde çok fazla yeni bir hastalık çıkmadığını, ancak incelenen hastalıkların ve etkilerin şiddetinin ve yaşanma sıklığında bir artış olduğu gözlenmektedir. Bununla beraber, yıllar arasında iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkileri ve hastalıkların yükü için çıkarılan projeksiyonlara bakıldığında da etkilerin tahminlerin ötesine geçerek sayıca ve oranca çok daha fazla oldukların belirtebiliriz.

İncelemen belgelerde sıcak hava dalgaları, fırtınalar ve sel gibi giderek daha sık görülen aşırı hava olaylarının ölüme ve hastalığa yol açma, zoonozlarda, gıda, su ve vektör kaynaklı hastalıklar ile zihinsel sağlık sorunlarında artışa ve gıda sistemlerinin bozulması sebep olduğu belirtilmektedir. İklim değişikliğinin güvenli ve temiz gıdaya, suya ve havaya erişim ile yeterli barınma gibi en temel sağlık gereksinimlerini etkilediği belirtilmekte. Ayrıca bulaşıcı hastalıkların kontrolüne yeni zorluklar getirdiği ve sağlığı sürdüren doğal, ekonomik ve sosyal sistemler üzerindeki baskıyı da kademeli olarak artırdığı anlatılmaktadır. 2030 ve 2050 yılları arasında iklim değişikliğinin yetersiz beslenme, sıtma, dang huması, ishal ve ısı stresinden yılda yaklaşık 250.000 ek ölüme neden olması beklendiği önemli bir veri olarak karşımıza çıkmaktadır (DSÖ, 2021). 2030’lardan 2050’lere ulaştığımızda yetersiz beslenme, sıtma, dang huması ve ishal gibi hastalıklarda azalma öngörülürken, 65 yaş üstü nüfus ölüm oranında %150’lik bir artış olması tahmin edilmektedir (Tablo-1, Tablo-2).

Tablo-1: WHO, A1b Emisyonları ve Temel Durum Sosyoekonomik Senaryosu Kapsamında İklim Değişikliğine Bağlı Ek Ölümler, 2030*

Yetersiz Beslenme Undernutrition <5 Yaş	Sıtma Malaria	Dang Humması Dengue	İshal Hastalığı Diarrhoeal Disease <15 Yaş	Sıcaklığa Bağlı Ölüm Heat >65 Yaş
95. 176	60. 091	258	48. 114	37. 588
En kırılgan bölgeler 1-Sahra Altı Doğu Afrika 2-Sahra Altı Batı Afrika 3-Güney Asya	En kırılgan bölgeler 1:Sahra Altı Afrika 2- Güney Asya	En kırılgan bölge Güney Asya	En kırılgan bölgeler 1- Güney Asya 2- Sahra Altı Batı Afrika 3- Sahra Altı Doğu Afrika	En kırılgan bölgeler 1- Güney ve Doğu Asya 2- Kuzey Amerika 3- Merkez Avrupa

Kaynak: DSÖ, İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerindeki Etkisinin Niceliksel Risk Değerlendirmesi 2030 2050'ler)

*Tablo-2: WHO, A1b*⁵Emisyonları ve Temel Durum Sosyoekonomik Senaryosu Kapsamında İklim Değişikliğine Bağlı Ek Ölümler, 2030'dan 2050'ye Değişim*

Yetersiz Beslenme Undernutrition <5 Yaş	Sıtma Malaria	Dang Humması Dengue	İshal Hastalığı Diarrhoeal Disease <15 Yaş	Sıcaklığa Bağlı Ölüm Heat >65 Yaş
84 697	32 695	282	32 955	94 621
En kırılgan bölgeler 1-Sahra Altı Doğu Afrika 2-Sahra Altı Batı Afrika 3-Güney Asya	En kırılgan bölgeler 1:Sahra Altı Afrika 2-Güney Asya	En kırılgan bölge Güney Asya	En kırılgan bölgeler 1- Güney Asya 2- Sahra Altı Batı Afrika 3- Sahra Altı Doğu Afrika	En kırılgan bölgeler 1- Güney ve Doğu Asya 2- Kuzey Afrika 3- Kuzey Amerika
Yaklaşık %12 Azalma	Yaklaşık %50 Azalma	Benzer Sonuçlar	%33 Azalma	%150 Artış

Kaynak: DSÖ, İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerindeki Etkisinin Niceliksel Risk Değerlendirmesi 2030 2050'ler Raporundan uyarlanmıştır

Sağlığa doğrudan zarar maliyetlerinin 2030 yılına kadar yıllık bazda ek olarak beş milyar dolara ulaşabileceği tahmin edilmektedir (DSÖ,2021). Gelişmemiş sağlık altyapısına sahip olan ülkeler ise hazırlık ve müdahale için yardım almadan en az başa

⁵ A1 (Küresel/Ekonomik) - Bu hikaye, 2000'lerin ortalarında zirveye ulaşan ve sonrasında azalan küresel bir nüfusla, hızlı ekonomik büyümenin olduğu bir geleceği anlatıyor. A1 hikayesi ayrıca 3 gruba daha ayrılmıştır: A1FI, "her zamanki gibi" fosil yakıt yoğun bir geleceği takip eder, A1B, dengeli bir enerji tablosudur ve A1T, fosil olmayan bir yakıt geleceğidir

çıkabilecek ülkeler olacaktır. İklima duyarlı sağlık riskleri, kadınlar, çocuklar, yoksul topluluklar, göçmenler, yaşlı nüfuslar, etnik azınlıklar ve önceden sağlık sorunları olanlar dahil olmak üzere en savunmasız ve dezavantajlı kişiler tarafından daha şiddetli orantısız bir şekilde hissedilmekte ve hissedilmeye de devam edecektir. Döngüsel ekonomi, yenilenebilir enerji, akıllı ulaşım, sürdürülebilir gıda gibi daha yeşil seçeneklerle sera gazı emisyonlarının azaltılması, erken uyarı sistemlerinin geliştirilmesi ve hava kalitesinin iyileştirilmesi ile sağlığın geliştirilmesi sağlanabilir.

Bu doğrultuda, BM SKA-3 kapsamında herkes için sağlık anlayışıyla, salgın hastalıkları yok etme, herkesin sağlık hizmetlerine erişimini sağlama, tehlikeli kimyasallar ile çevre, su ve toprak kirliliği sebepli ölümleri ve hastalıkları azaltma gibi hedeflere ulaşılması amaçlanıyor (Şekil-3). Yine BM SKA 3.d kapsamında “başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere bütün ülkelerin ulusal ve küresel sağlık risklerine karşı erken uyarı, riski azaltma ve risk yönetimi kapasitelerinin güçlendirilmesi” hedeflenmiştir (Şekil-3). Öte yandan halk sağlığı aktörleri, sağlık sektörü ve sistemlerinin geliştirilmesi yoluyla da iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerinin daha orantılı, daha az ve düşük maliyetlerde hissedilmesi mümkün olacaktır.

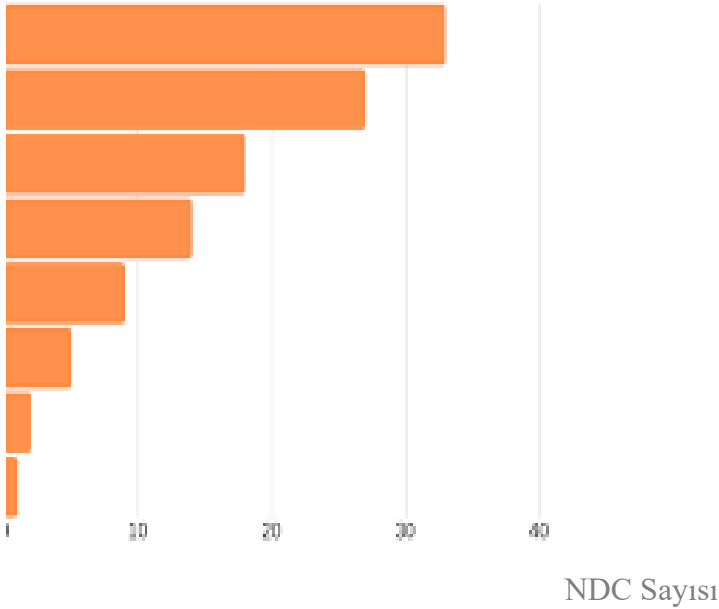
Şekil-3: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Amaç-3, Hedef 3.d

Kaynak: T.C: Cumhurbaşkanlığı, Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri

Dünya Sağlık Örgütü “Ulusal Katkı Beyanlarındaki Sağlık “Raporları Odağında Paris Anlaşması Hedeflerine Yönelik İlerlemenin Değerlendirilmesi

İklim, sağlık ve ulusal taahhütler üçgeninin bileşenlerine DSÖ’nin 2020 tarihli “Ulusal Katkı Beyanlarındaki Sağlık” isimli inceleme raporu çerçevesinden baktığımızda NDC’lere halk sağlığı hususlarının dahil edilmesinin, iklim eyleminin sosyal yan faydalarının dikkate alınmasının ve iklime dayanıklı sağlık sistemleri veya öncelikli uyum eylemleri oluşturulmasının hedeflere ulaşma yolunda artan bir fırsat sağladığının altının çizildiğini görmekteyiz. Ulusal taahhütlerin gerçekleşmesi yolunda her ülkenin sağlık koşullarına uygun NDC geliştirmeye yönelik özel ve adil bir yaklaşıma ihtiyaç vardır. Ancak, Aralık 2019 itibariyle, 184 NDC'den 86'sı iklim değişikliğinin bir veya daha fazla olumsuz sağlık etkisine dikkat çekmektedir (Şekil-4).

Vektör Kaynaklı Hastalıklar
Gıda ve Beslenme
Yaralanmalar/Ölüm
Su ve Gıda Kaynaklı Hastalıklar
Isı Kaynaklı Hastalıklar
Solunum Hastalıkları
Ruhsal Hastalıklar
Bulaşıcı Olmayan Hastalıklar

Şekil 4: İklim Duyarlı Sağlık Etkilerini Vurgulayan Mevcut NDC'lerin Sayısı.

Kaynak: DSÖ'nin 2020 tarihli "Ulusal Katkı Beyanlarındaki Sağlık

Raporda altı çizilen önemli diğer hususlar aşağıdaki gibidir:

Halk sağlığı hususlarının çoğunun NDC'lerde yer almakta ve Aralık 2019 itibariyle sunulan NDC'lerin %70'i (184'ten 129'u) sağlık konularını içermektedir.

NDC'lerin %10'u (184'ten 18'i) «azaltım eylemlerinin» veya politikalarının sağlıkla ilgili yan faydalarını vurgularken, NDC'lerin %3'ü (184'ten 5'i) uyum eylemlerinin sağlıkla ilgili yan faydalarını belirtmektedir.

İklim değişikliğinin olumsuz sağlık etkileri, NDC'lerin neredeyse yarısı tarafından kabul edilmektedir. NDC'lerin %47'si (184'ten 86'sı) iklim değişikliğinin olumsuz sağlık etkilerini vurgulamaktadır.

Sağlıkla ilgili yan faydalardan bahseden 18 NDC'den sadece 2'si, karar vericileri bilgilendirmek için bu faydaları ölçeceklerine veya izleyeceklerine değinmektedir.

Hava kirliliğinin ve kısa ömürlü iklim kirleticilerinin (SLCP'ler) azaltılması, NDC azaltma eylemlerinde yeterince temsil edilmemektedir. Yalnızca 18 NDC, hava kirliliğinin ve/veya SLCP'lerin azaltılmasının öncelikli hafifletme eylemi olduğunu belirtmektedir.

İddialı ulusal iklim taahhütleri, hava kalitesinin iyileştirilmesi, olumsuz sağlık etkilerinin azaltılması ve sağlık altyapısının dayanıklılığı gibi doğrudan iklim değişikliği eylemleriyle ilgili olmayan sera gazı emisyonları azaltılmasıyla ilgili

ek halk sağlığı faydaları olarak tanımlanan önemli sağlık yan faydalarına dönüşme potansiyeline sahiptir. (WHO, 2020) Ayrıca, NDC'lerde sunulan hafifletme eylemlerinden kaynaklı halk sağlığı kazanımları oldukça fazladır. büyük ölçüde fosil yakıtların yakılmasından kaynaklanan hava kirliliğinden dolayı mevcut hastalık yükü, dünya çapındaki 8 ölümden 1'ini oluşturduğu için gelişmiş emisyon azaltımları, yerel nüfus ve toplulukların yanı sıra küresel halk sağlığı açısından da çok önemli faydalar sağlayacaktır (WHO, 2020). Benzer şekilde, ülkeler, sağlığı kapsayıcı ve sağlığı teşvik eden iklim hedefleri ve politikaları geliştirerek NDC'lerini güçlendirebilirler. Halk sağlığı hususlarının NDC'lere dahil edilmesi, taahhütlerin sınırlarını zorlamak iklim eyleminin sosyal faydalarının dikkate alınması, iklime dayanıklı sağlık sistemleri veya öncelikli uyum eylemleri oluşturulması gibi ülkelere önemli fırsatlar sağlar. (WHO, 2020)

COP24'ten COP28'e İklim ve Sağlık Deklarasyonu Odağında Paris Anlaşması Hedeflerine Yönelik İlerlemenin Değerlendirilmesi

İklim değişikliğinin kötüleşen sağlık etkilerini, toplumsal cinsiyet eşitliği ve kırılgan gruplar açısından da ele alan küresel düzeydeki en önemli belgelerden biri Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) Taraflar Konferansıdır (Conference of Parties (COP)).

COP24'ten COP28'e kadar olan süreçte, iklim değişikliği ile mücadelede önemli ilerlemeler kaydedildi ancak bazı konularda yeterli hızda ilerleme sağlanamadı. COP24'ten COP28'e İklim Tarafları Konferanslarını gelişmeler doğrultusunda ve belirlenen temel hedefler ile eylemler kapsamında kıyaslamalı bir değerlendirme yapacak olursak;

COP24'de Katowice İklim Paketi kabul edildi ve Paris Anlaşması'nın uygulanabilir hale getirilmesi sağlandı; finansman ve

karbon piyasaları konularında sınırlı ilerleme kaydedildi. COP25’de Paris Anlaşması Madde 6, kayıp ve zararlar konuları gibi iklim eylemlerinin hızlandırılması konusunda güçlü çağrılar yapılmasına rağmen somut taahhütlerde sınırlı ilerleme oldu konusunda anlaşma sağlanamadı, kararlar COP26’ya ertelendi. COP26’da ise Paris Anlaşması’nın "Kural Kitabı" tamamlandı, özellikle Madde 6 konusunda ilerleme kaydedildi ve finansman konusundaki taahhütler arttı ancak yeterli düzeyde görülmedi. COP27’e gelindiğinde ise kayıp ve zarar fonu kurulması yönünde önemli bir adım atıldı. Son olarak, COP28, yenilenebilir enerji taahhütleri, fosil yakıtlardan çıkış stratejileri, sağlık ve eğitim deklarasyonları, iklim finansmanı gibi konuların daha da derinlemesine ele alınması ve somut adımlar atılması için önemli bir dönüm noktası oldu.

İklim değişikliği ve sağlık alanında sürekli olarak yeni araştırmalar yapılmakta ve bu araştırmalar COP toplantılarında politika önerilerinin şekillendirilmesine katkıda bulunmaktadır. COP24’ten COP28’e iklim ve sağlık alanında elde edilen gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz:

1.COP24 - Katowice, Polonya (2018)

- İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine dair farkındalık arttı.

- İklim değişikliğine bağlı hastalıkların izlenmesi ve raporlanması konusunda adımlar atıldı.

2. COP25 - Madrid, İspanya (2019)

- İklim değişikliği ile ilgili sağlık risklerinin azaltılması ve adaptasyon stratejilerinin geliştirilmesi teşvik edildi.

- Küresel Sağlık ve İklim Eylem Günü düzenlenerek, iklim ve sağlık konusundaki işbirlikleri artırıldı.

3. COP26- Glasgow, Birleşik Krallık (2021)

- Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik kapsamlı bir rapor yayınlandı.

- Sağlık sektörünün karbon ayak izini azaltma taahhütleri arttı.

4. COP27- Şarm El-Şeyh, Mısır (2022)

- İklim değişikliğine bağlı sağlık sorunlarının yönetimi ve adaptasyon stratejilerinin güçlendirilmesi için uluslararası işbirlikleri geliştirildi.

- İklim değişikliğine karşı dayanıklı sağlık sistemlerinin oluşturulması konusunda önemli adımlar atıldı.

5. COP28- Dubai, Birleşik Arap Emirlikleri (2023)

- İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine yönelik farkındalık ve eylem planları daha da genişletildi.

- İklim değişikliği ile mücadelede sağlık sektörünün rolü daha belirgin hale getirildi ve sağlık alanındaki finansman artırıldı.

COP28’de çok önemli bir gelişme olarak “İklim ve Sağlık Deklarasyonu” yayınlanarak bu bildiride, yerli halklar, yerel topluluklar, kadınlar ve kız çocukları, çocuklar ve gençler, sağlık çalışanları ve uygulayıcı kişiler, engelliler ve iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine karşı en savunmasız olan toplumlar da dahil olmak üzere diğer topluluklar arasından bu gruplara yönelik uyum eylemlerinden elde edilen sağlık kazanımlarını en üst düzeye çıkaran ve iklim değişikliğinin kötüleşen sağlık etkilerini önleyen politikaların geliştirilmesi, disiplinler arası bir yaklaşımla uygulanmasının güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır (COP28 İklim ve Sağlık Deklarasyonu, 2023).

Tek Sağlık Ortak Eylem Planının (2022–2026) (One Health-OH JPA) Analizi

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (WOAH) ve Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından geliştirilen ve temelinde insan, hayvan, bitki ve çevre sağlığında gerekli değişim ve dönüşümü yönlendirmek için işbirliği yapan dört kuruluşun mevcut ve gelecekteki sağlık sorunlarının etkisini azaltmak için küresel, bölgesel ve ülke düzeyinde alınması gereken önlemleri, taahhütleri, mekanizmaları ve planları anlattığı “One Health- Tek Sağlık Ortak Eylem Planı (2022–2026) (OH JPA) isimli belge, gelecekteki salgınların önlenmesi ve sağlığın geliştirilmesine yönelik uluslararası taleplere yanıt verilmesinin ancak “Tek Sağlık” yaklaşımıyla sürdürülebilir bir şekilde sağlanabileceğini vurgulamaktadır.

OHHLEP, 2022 tarafından insanların, hayvanların, bitkilerin ve ekosistemlerin sağlığını sürdürülebilir bir şekilde dengelemeyi ve optimize etmeyi amaçlayan, bütünsel ve birleştirici bir yaklaşım olarak tanımlanan yaklaşım, birden fazla sektörü, disiplini ve toplumun farklı düzeylerindeki toplulukları, toplumun refahını geliştirmek ve sağlık ve ekosistemlere yönelik tehditlerle mücadele etmek için birlikte çalışmaya sevk ederken; ortak ihtiyaca hitap eden temiz su, enerji, hava, güvenli ve besleyici gıda ile iklim değişikliği konusunda eşitlik, kapsayıcılık ve erişime vurgu yaparak harekete geçme ve sürdürülebilir kalkınmaya katkıda bulunmaya yönlendirmektedir.

OH JPA, bu dört örgütün kolektif olarak savunuculuk yapma konusundaki kararlılığının ana hatlarını çizerken “Tek Sağlık” anlayışının uygulanmasını desteklemektedir. Plan, karmaşık çok boyutlu sağlık risklerini daha fazla bilgiyle ele alma kapasitesinin güçlendirilmesi ve küresel, bölgesel ve ulusal düzeyde dayanıklı

sağlık sistemlerinin oluşturulması için ulaşılabilir amaçlarla desteklediği bir çerçeve sunmaktadır. Bu çerçeve sürdürülebilir sağlık ve gıda sistemlerine ulaşmak, küresel sağlık tehditlerini azaltmak ve geliştirilmiş ekosistem yönetimi kapsamında aşağıdaki eylem yönergelerini içermektedir:

Eylem Yönergeleri-1: Sağlık sistemlerini güçlendirmek için

Tek Sağlık kapasitelerinin geliştirilmesi

Eylem Yönergeleri- 2: Var Olan ve Yeniden Ortaya Çıkan

Zoonotik Salgın ve Pandemilerden Kaynaklanan Riskleri

Azaltmak

salgınlar ve pandemiler

Eylem Yönergeleri- 3: Endemik Zoonotiklerin, İhmal Edilen

Tropikal ve Vektör Kaynaklı Hastalıkların Kontrol Edilmesi

ve Ortadan Kaldırılması

Eylem Yönergeleri- 4: Gıda Güvenliği Risklerinin

Değerlendirme, Yönetim ve İletişiminin Güçlendirilmesi

Eylem Yönergeleri- 5: Sessiz Antimikrobiyal Direnç (AMR)

Salgını Frenlemek

Eylem Yönergeleri- 6: Çevreyi Tek Sağlık'a entegre etmek

Planda ekonomik gelişmenin küresel olarak birçok kişinin refahında önemli gelişmelere yol açtığı ancak genellikle ekosistemlere, hayvanlara, bitkilere ve sağlıklı bir çevreye önemli yükler getirdiği ifade edilmiştir. Küresel düzeyde insan nüfusunun 8 milyara ulaşacağı tahmin edildiği dünyamızda çevresel bozulmanın etkileri ve ekosistem erozyonunun, sağlık, gıda üretimi ve doğal ürünler arasındaki ilişkileri etkilediğine tanık olmaktadır. 2023 yılında sürdürülemez tüketim ve üretim kalıpları, doğal

sistemlerimiz üzerindeki baskılar inanılmaz boyutlara ulaştı ve bu etki giderek büyümeye devam edecek (UNDESA, 2022). Planda Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini (SKA'lar) başarmak için insanlar, hayvanlar, bitkiler ve paylaştıkları çevre arasındaki sağlıklı dengeyi bütüncül ve sistem odaklı yaklaşımlar çerçevesinde farklı düzeylerde ve sektörel işbirliği ile sağlamanın, ekonomik, çevresel ve sosyal sürdürülebilirliğe yönelik acil küresel bir ihtiyaç olarak altının çizildiğini ve bu aşamada “Tek Sağlık Eğitiminin” önemli bir çözüm olarak ifade edildiğini görmekteyiz.

Belgenin ilgili bölümlerinde, çevre sağlığındaki bozulmaların yarattığı etkilere; bulaşıcı hastalıkların, dünyanın en önemli sağlık ve güvenlik sorunları arasında yer aldığına. düşük gelirli ülkelerde bulaşıcı hastalıkların insan hastalıklarının yüzde 60'ından fazlasını oluşturduğunu ve hayvan hastalıklarının da ana nedeni olduğundan; salgın ve pandemi eğilimli zoonotik hastalıkların aksine, kayda alınmayan ihmal edilmiş zoonotik hastalıklar (NZD'ler)” olarak nitelendirilen endemik zoonozların sürekli bir sosyal ve ekonomik yüke sebep olduğundan; gıda ve su kaynaklı tehlikelerin hastalıkların ve ölümlerini artırdığından; Antimikrobiyal direncin (AMR), tüm dünyada önde gelen ölüm nedenlerinden biri olarak kabul edildiğinden bahsedilmektedir.

Tartışma

Paris Anlaşması'nın hedeflerine yönelik ilerlemenin bağımsız bir değerlendirmesini sunan, önde gelen 51 akademik kurum ve BM kuruluşunun bulgularını ve fikir birliğini temsil eden öncü bir rapor olan Lancet Gerisayım 2016'dan beri 5 başlık altında izleme faaliyetlerini sürdürmektedir. İklim değişikliği ve sağlık arasındaki ilişkileri izleyen ve ülkelere yapılması gerekenler hakkında öneriler sunan girişimin öncüsü olan Lancet İklim Değişikliği ve Sağlık Komisyonu, 2009 yılında iklim değişikliğinin “21. yüzyılın en büyük küresel sağlık tehdidi” olduğunu belirtmiştir.

2020-2022 yılları arasındaki Lancet Gerisayım raporlarına izlenen başlıklar çerçevesinde baktığımızda ise bu sonucun etkilerinin aşağıdaki şu temel bulgular ışığında giderek şiddetinin arttığını vurgulayabiliriz:

İklim değişikliğinin etkileri, maruziyetler ve kırılganlıklar:

Sağlık için uyum, planlama ve dirençlilik

Azaltma eylemleri ve sağlık yan faydaları

Ekonomi ve finans

Kamusal ve politik katılım

İklim değişikliğinin sağlık üzerine etkilerinin azalmasına yönelik küresel çabalar Paris Antlaşması ile 2015'e uzanırken, iklim değişikliğinin sağlık etkilerinin izlenmesine yönelik çabalar da ilk Lancet Gerisayım raporu olan Lancet Gerisayım Sağlık ve İklim Değişikliği 2016 Raporuna uzanmaktadır. Lancet ile Paris Anlaşması'nın amacına ve uzun vadeli hedeflerine ulaşılmasına yönelik ilerleme" değerlendirmesi yapılırken, tarihi çok eskiye dayanmayan bu ikilinin iklim değişikliği ile mücadelede rolü çok büyüktür. Bu açıdan bu çalışmada 2016'dan bu yana yayımlanan Lancet raporları incelenerek yıllar arası değişen bölgesel ve küresel tehditler, önerilen mekanizmalar ve kaydedilen gelişmeler incelenerek küresel ve ulusal ilerlemeye dikkat çekilmek istenmiştir.

Öte yandan, bu araştırmada, Dünya Sağlık Örgütü'nün (DSÖ) 2004'ten beri iklim değişikliğinin sağlığa etkileri bağlamında yayımladığı raporlar ile; iklim, sağlık ve ulusal taahhütler üçgeninin bileşenlerine DSÖ'nin 2020 tarihli "Ulusal Katkı Beyanlarındaki Sağlık" isimli inceleme raporu çerçevesinden de bakılarak Paris Antlaşması hedeflerine yönelik ilerlemenin sağlık odağında değerlendirmesinin yapılmasının çevre sağlığı bilim alanına

multidisipliner bir yaklaşımla önemli, özgün ve güncel bir kazanım sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Lancet İklim Değişikliği ve Sağlık Komisyonu, 2009 yılında iklimin değişikliğinin “21. yüzyılın en büyük küresel sağlık tehdidi” olduğunu belirtmiştir. 2020-2022 yılları arasındaki Lancet Gerisayım raporlarına izlenen başlıklar çerçevesinde baktığımızda bu sonucun etkilerinin verilen temel bulgular ışığında giderek şiddetini artırdığını vurgulayabiliriz.

İklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerine 2019 Lancet Gerisayım Raporu çerçevesinden baktığımızda da iklim değişikliğinin nesiller arası eşitlik üzerinde de önemli etkileri olduğuna ve hatta bugün doğan çocukların, iklimle ilgili sağlık etkilerinin karanlık geleceğiyle karşı karşıya kalmakta olduğuna değinildiğini görmekteyiz (The Lancet 2009, The 2019 Report of The Lancet Countdown).

Bununla beraber, Dünya Sağlık Örgütü’nün(DSÖ) 2004’ten beri iklim değişikliğinin sağlığa etkileri bağlamında yayımladığı raporlar 2004’ten 2021’e bakıldığında; iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkilerinde çok fazla yeni bir hastalık çıkmadığını, ancak incelenen hastalıkların ve etkilerin şiddetinin ve yaşanma sıklığında bir artış olduğu gözlenmektedir. Ayrıca, yıllar arasında iklim değişikliğinin sağlık üzerindeki etkileri ve hastalıkların yükü için çıkarılan projeksiyonlara bakıldığında da etkilerin tahminlerin ötesine geçerek sayıca ve oranca çok daha fazla olduklarını belirtebiliriz. Bu sebeple, iklim değişikliğinin sağlığa yönelik artan etkileri karşısında Paris Anlaşması hedeflerine ulaşmada ulusal katkı beyanlarına halk sağlığı hususlarının dahil edilmesi kaçınılmazdır. Çünkü ulusal katkı beyanlarında sağlığa yer verilmesi, iklim eyleminin sosyal yan faydalarının dikkate alınması, iklime dayanıklı sağlık sistemlerinin ve öncelikli uyum eylemlerinin oluşturulması

mevcut NDC'ler Paris Anlaşmasını Gerçekleştirme Yolunda mı? sorusuyla hedeflere ulaşma yolunda ülkelere artan bir fırsat sağlar.

Lancet gerisayım raporlarında da görülmektedir ki iklim değişikliği, çok boyutlu ve kesişen süreçler yoluyla sağlığın tüm temellerini, aşırı hava olaylarının artan yoğunluğu ve sıklığı ile gıda ve su güvenliğine yönelik riskler, aşırı sıcakların yoğunlaşması ve bulaşıcı hastalıkların artmasına neden olan değişen çevresel koşullarıyla tehdit etmektedir. Bu veriler doğrultusunda, iklim değişikliği ve sağlık arasındaki ilişkileri incelediğimizde, Lancet Gerisayım raporları izleme yapılan alanlardaki gelişmenin, Paris hedeflerine ulaşma yolculuğundaki geri sayımda iki ileri bir geri adımlarla hedeflere ulaşmaktan uzak olduğunu belirtebiliriz.

Sonuç olarak, Lancet Gerisayım Raporları, gerek Dünya Sağlık Örgütü'nün(DSÖ) 2004'ten beri iklim değişikliğinin sağlığa etkileri bağlamında yayımladığı raporlar, gerekse DSÖ'nin "Ulusal Katkı Beyanlarındaki Sağlık" isimli raporlar, bilimsel veriler ışığında yıllara göre verilen sağlık riskleri ve maliyetlerin getirdiği yükler açısından değerlendirildiğinde, sağlığı iklim değişikliğinin ana eksenine yerleştirmek kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

ABD Küresel Değişim Araştırma Programı. (2018). "Dördüncü Ulusal İklim Değerlendirmesi, Cilt II: Etkiler, Riskler ve Uyum

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (United Nations Framework Convention On Climate Change, Technical Dialogue of the First Global Stocktake: Synthesis Report by the Co-Facilitators on The Technical Dialogue & 2023 Synthesis Report On GST Elements, Subsidiary Body for Scientific and Technological Advice Fifty-Ninth Session United Arab Emirates, 2023

Erişim Adresi: <https://www.un.org/en/climatechange/global-stocktake-reports-highlight-urgent-need-for-accelerated-action-to-reach-climate-goals> Erişim Tarihi:13.01.2024

Cohen, A.J., ve diğerleri. (2017). "Ortamdaki hava kirliliğine atfedilebilir küresel hastalık yüküne ilişkin tahminler ve 25 yıllık eğilimler: Küresel Hastalık Yüğü Çalışması 2015'ten elde edilen verilerin analizi." *Lancet*

COP28 İklim ve Sağlık Deklarasyonu. (2023, Aralık). BAE. Erişim adresi: <https://www.who.int/publications/m/item/cop28-uae-declaration-on-climate-and-health>. Erişim tarihi: 5/12/2023.

Costello, A., Abbas, M., Allen, A., et al. (2009). Managing the health effects of climate change. *The Lancet*, 373(May 16), 1693-733.

Climate Centre. The Lancet Countdown on health and climate change flag. Erişim adresi: <https://www.climatecentre.org/232/lancet-countdown-report-on-climate-and-health-flags-growing-levels-of-heat-related-mortality-among-vulnerable-people-worldwide/>. Erişim tarihi: 08.01.2023.

DSÖ. (2021). İklim Değişikliğinin Sağlığa Etkileri. Bilgi Formu.

Dünya Sağlık Örgütü. (2018). "COP24 Özel Raporu: Sağlık ve İklim Değişikliği.

IPCC. (2014). "İklim Değişikliği 2014: Etkiler, Uyum ve Savunmasızlık.

Health, climate change, and the UNFCCC Global Stocktake. (2022, Şubat). Submission to the UNFCCC Global Stocktake first technical call. Erişim adresi: https://unfccc.int/sites/default/files/resource/202204200924--Lancet%20Countdown_GST%20submission.pdf. Erişim tarihi: 11.01.2023.

Health in National Determined Contributions (NDCs): A WHO Review. (2020). WHO Analysis and Recommendation on Health Promoting Nationally Determined Contributions (NDCs).

IPCC. (2021). İklim Değişikliği 2021 Değerlendirme Raporu. In: *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution Of Working Group I To The Sixth Assessment Report Of The Intergovernmental Panel On Climate Change*. Cambridge University Press. Erişim adresi: <https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/>. Erişim tarihi: 4 Şubat 2022.

IPCC. (2022). Climate Change 2022: Impacts, adaptation and vulnerability. working group 11 contribution to the ipcc sixth assessment report.

IPCC. (2023, Mart). İklim Değişikliği 2023: 6. Değerlendirme ve Sentez Raporu. Erişim adresi: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>. Erişim tarihi: Nisan 2023.

IPCC. (2023). Summary for policymakers. in: *climate change 2023: synthesis report. a report of the intergovernmental*

panel on climate change. contribution of working groups 1, 2 and 3 to the sixth assessment report of the intergovernmental panel on climate change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland. Erişim adresi: https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf. Erişim tarihi: 07.06.2023.

İklim Değişikliğinin Sağlık Üzerindeki Etkisinin DSÖ Niceliksel Risk Değerlendirmesi 2030-2050'ler. (2014).

Tek Sağlık Ortak Eylem Planı 2022-2026. (2022). Erişim adresi: <https://www.unep.org/resources/publication/one-health-joint-plan-action-2022-2026>. Erişim tarihi: 20/11/2022.

The Lancet Countdown on Health and Climate Change. Erişim adresi: <https://www.thelancet.com/countdown-health-climate>. Erişim tarihi: 08.01.2023.

2009 UCL-Lancet İklim Değişikliği ve Sağlık Komisyonu Lancet: A Commission on Climate Change, Editorial, [Volume 373, Issue 9676](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(09)60922-3), P1659, May 16, 2009 DOI:[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(09\)60922-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(09)60922-3) Erişim Adresi: [https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736\(09\)60922-3/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lancet/article/PIIS0140-6736(09)60922-3/fulltext) Erişim Tarihi:13.11.2023

UNEP. (2019). "Küresel Çevre Görünümü – GEO-6: Sağlıklı Gezegen, Sağlıklı İnsanlar.

UNFPA. (2023). *Taking stock: sexual and reproductive and health and rights in climate commitments: a global review*. Erişim adresi: https://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/UNFPA-NDC-Global%20Report_2023.pdf. Erişim tarihi: 20/11/2023.

Watts, N., Amann, M., Arnell, N., et al. (2019). The 2019 report of The Lancet Countdown on health and climate change:

Ensuring that the health of a child born today is not defined by a changing climate. *The Lancet*, 394(10211), 1836-78.

Watts, N., ve ark. (2018). "Sağlık ve iklim değişikliğine ilişkin Lancet Geri Sayımının 2018 raporu: gelecek yüzyıllarda ulusların sağlığının şekillendirilmesi." *Lancet*

KÜRESEL İKLİM DİPLOMASİSİNE UYUMUN İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ EĞİTİMİ ODAĞINDA DEĞERLENDİRİLMESİ

HACER AKSUNGUR ZENGİN¹
BELGİN YILDIRIM²
EMİNE DİDEM EVCİ KİRAZ³

Giriş

Birleşmiş Milletler ile Dünya Meteoroloji Örgütü'ne üye ülkelerden oluşan "İklim Değişikliği Hükümetlerarası Paneli (IPCC)'nin Sentez ve Değerlendirme Raporları ve "İklim Değişikliği 2023 Değerlendirme Raporu" gibi çalışmalarını incelediğimizde iklim sisteminde değişikliklere neden olan küresel ısınmanın etkilerinin ne kadar ciddi boyutlarda olduğunu ve içinde bulunduğumuz pandeminin de etkisiyle her

¹ Doktora Programı Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Çevre Sağlığı Disiplinlerarası Programı, haceraksungur@gmail.com, 5336184885

² Doç.Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Halk Sağlığı Hemşireliği Anabilim Dalı, byildirim@adu.edu.tr, 5057556347

³ Prof. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, devci@adu.edu.tr, 5326110871

geçen gün dünyayı ekonomik, politik ve sosyo-kültürel birçok açıdan zora soktuğunu görmekteyiz.

Uluslararası kuruluşların ülke bazlı raporlarına ve Türkiye'nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve 2011-2023 Eylem Planına bakıldığında ise Türkiye'nin de iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinden etkilenebilirliğinin yüksek olduğu; bunlarla ilintili olarak azalan su kaynakları, orman yangınları, kuraklık, çölleşme ve çevreyle ilgili bozulma gibi etkiler iklim değişikliğinin Türkiye'de apaçık görülen etkileri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu açıdan çevre sorunları ve iklim değişikliği ile mücadele stratejileri, 21. yüzyıl dünyasının ekonomi ve siyaset alanlarını egemenliği altına alan önemli konular haline gelmiştir. Dolayısıyla bu stratejilere gerçekleştirmeye yönelik eğitim sektörünü de içine alacak şekilde küresel iklim diplomasisine uyum sağlamak, eğitim kurumlarının iklim değişikliğine uyumunu güçlendirici eylemler oluşturmak ve eğitim ekosistemini çerçeveleyecek önlemsel ve yeni politikalar geliştirmek büyük önem arz etmektedir.

Gerek küresel ölçekte her geçen yıl daha fazla hissedilen iklim değişikliği etkilerinden dolayı, gerek dünyada yapılan geniş çaplı çalışmalar ve benimsenen politikalar, gerek Türkiye'nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) 6. Maddesinin hayata geçirilmesi, İklim Güçlendirme Eylemi (ACE) - Paris Anlaşmasının 12. Maddesi ve Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine (BM SKA'lar) uyum doğrultusunda, dünyaya göre "İklim Değişikliği Eğitiminde" ne aşamada olduğumuz bu araştırmanın çıkış noktası olmuştur.

Bu çerçevede mevcut çalışmada, ülkeler arası kıyaslamalı bir veri analizi yapılarak iklim değişikliği eğitiminde küresel olarak hangi aşamada bulunduğu, yapılması gerekenlerin ve alınması gereken önlemlerin neler olması gerektiği konusunda UNESCO'nun

Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkeleri içine alan yaklaşık son 10 yıldaki ilgili tüm raporları⁴incelenmiştir. Araştırmada, UNESCO, Eğitim İncelemelerini Geliştiren Profiller (PEER), Küresel Eğitim İzleme (GEM), Sürdürülebilirlik ve Eğitim Politikası Ağı (SEPN) belgeleri ve raporları ile İklim İletişimi ve Eğitiminin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi (MECCE) Proje çıktılarının analiz edilmesinden doğan bilgiler ile kamuya açık raporların ve iklim eylem planlarının masa başı incelemesinden oluşan temel verilerin sunulması sağlanmıştır. Son olarak, Türkiye İklim Değişikliği Ulusal Bildirileri ve Birinci Ulusal Katkı Beyanımız küresel anlaşmalara uyum çerçevesinde tümevarımcı içerik analizi yöntemi tekniğiyle analiz edilip; ülkemizdeki iklim değişikliği eğitiminde gelinen aşama değerlendirilerek gelecek uygulamalara yönelik öneriler sunulmuştur.

Yöntem

Bu içerik analizi çalışmasında ülkeler arası kıyaslamalı bir veri analizi yapılarak iklim değişikliği eğitiminde küresel olarak hangi aşamada olduğu, yapılması gerekenlerin ve alınması gereken önlemlerin neler olması gerektiği konusunda UNESCO'nun Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülkeleri içine alan yaklaşık son 10 yıldaki ilgili raporları incelenmiş ve derlenmiştir. İklim Değişikliği Eğitiminin ulusal eylem planı ve strateji belgelerinde ne şekilde yer aldığı ve ne şekilde olması gerektiği küresel bir ölçekte analiz edilerek, Eylül 2022'de çıkarılan Türkiye MEB İklim Değişikliği Eylem Planı da incelenmiş ve gerekli öneriler sunulmuştur. Araştırmada, UNESCO, Eğitim İncelemelerini Geliştiren Profilleri,

⁴ İncelenen Raporlar: 1-UNESCO, UNESCO Getting Climate-Ready - A Guide For Schools On Climate Action, 2016; 2-UNESCO, Getting Every School Climate-Ready, 2021; 3-UNESCO, Country Progress on Climate Change Education, Training and Public Awareness, 2019; UNEVOC, Skills Development and Climate Change Action Plans, 2021; 4- Sustainable Development in The European Union Monitoring Report on Progress Towards The SDGs in an EU Context, 2022

Küresel Eğitim İzleme, Sürdürülebilirlik ve Eğitim Politikası Ağı'nın belgeleri ve raporları ile İklim İletişimi ve Eğitiminin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Proje çıktılarının analiz edilmesinden doğan bilgiler ile kamuya açık raporların ve iklim eylem planlarının masa başı incelemesinden oluşan temel verilerin sunulması sağlanmıştır.

İklim Değişikliği Eğitiminde Küresel Yaklaşımlar

İklim Güçlendirme Eylemi - Paris Anlaşmasının 12. Maddesi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4.7.'ye uyum doğrultusunda, "İklim Değişikliği Eğitimi" küresel düzeyde çok önemli bir yere sahiptir. Bu doğrultuda ülkelerin sürdürülebilir bir geleceğe hazırlanması ve okulların da iklime hazırlanması gerekmektedir.

Bu gereklilik çerçevesinde küresel düzeyde iklim değişikliği eğitimine yönelik benimsenen politikaların tarihi çok eskiye dayanmamakla birlite, iklim değişikliğinin kanıtlanmış, günümüz ve geleceğimiz üzerindeki ciddi boyutlardaki etkilerinden dolayı bu alandaki küresel diplomasi çok yönlü ve sektörlü bir şekilde ehemmiyetle ele alınmaya başlamıştır. Dünyadaki iklim değişikliği eğitim, öğretim, iletişim ve toplumsal farkındalığı incelediğimizde, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinden bu yana Resim-1'de görüldüğü üzere UNESCO 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, Paris Anlaşması, AB 2050 İklim Eylemi, AB Yeşil Mütabakatı, AB İklim Eğitimi gündemi ile COP28 Eğitim Bildirisi önemli küresel diplomatik çözüm yaklaşımları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resim-1: İklim Değişikliği Eğitimi, Toplumsal Farkındalık ve Halk Katılımı

Kaynak: UNESCO, Eğitim Birimi

İklim Değişikliği Eğitiminde Ulusal Yaklaşımlar

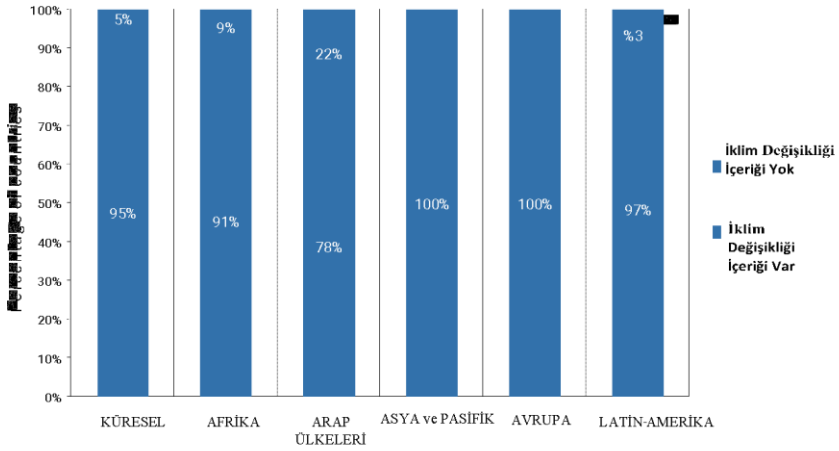
Ülkemiz 12. Kalkınma Planında daha geniş bir çerçevede benimsenen yeşil gündem çerçevesinde iklim değişikliği kapsamındaki ulusal vizyonunun, iklim değişikliği ile ilgili hedefleri kalkınma politikalarına tam entegre eden, enerji verimliliğini teşvik eden, temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını artıran bir uyum anlayışı içerisinde (İklim Değişikliği Yedinci Ulusal Bildirimi). Türkiye'nin, ulusal düzeyde eğitimi de içine alacak şekilde iklim değişikliği uyum politikaları son birkaç yıl içerisinde

ivme kazanmıştır. Ülkemiz çevre duyarlılığı ve iklim değişikliği farkındalığı ile yetişen, küresel çabalara aktif olarak katılan nesiller yetiştirme gayesindedir. Bu amaç doğrultusunda ulusal düzeyde iklim değişikliği ve iklim değişikliği eğitime yönelik benimsenen yaklaşımlar Türkiye İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023), T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı 10., 11. ve 12. Kalkınma Planları, “Yeşil Büyüme Stratejisi”, 16 Temmuz 2021 tarihli ve 31543 sayılı T.C. Cumhurbaşkanlığı Yeşil Mutabakat Eylem Planı Genelgesi, MEB 2023 Eğitim Vizyonu, MEB 2024-2028 Stratejik Planı ve MEB, İklim Değişikliği Eylem Planı hayata geçirilmiştir.

İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Küresel İlerlemenin Değerlendirilmesi

UNESCO’nun 2019 tarihli, “İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi” isimli raporunda BMİDÇS kapsamındaki 197 ülkeden National Communications (NCs) ile Nationally Determined Contributions (NDCs) olmak üzere 368 ülke sunumu (196 NC ve 172 NDC) analiz edilmiştir. BMİDÇS’ye taraf ülkelerin %98’inin ülke sunumlarındaki ilgili içeriği belirlemek ve analiz etmek için, iklim değişikliği eğitiminin temel unsurlarını yakalayan bir kodlama şeması kullanılmış; ülke başvuruları özel veri yönetimi yazılımı NVivo11 kullanılarak kodlanmıştır.

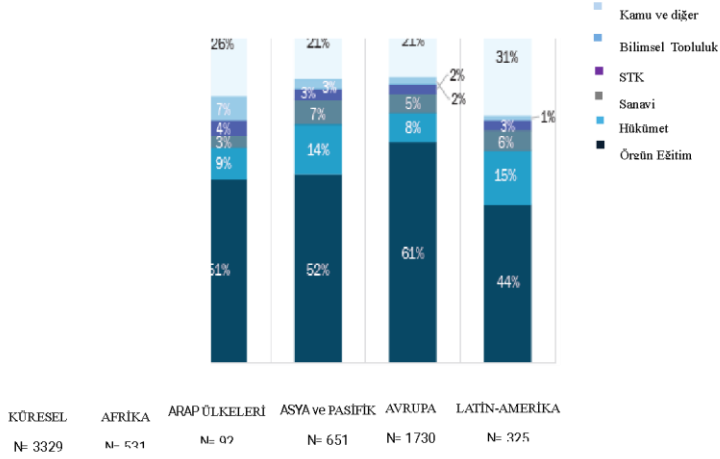
Araştırma bulgularına bakacak olursak ilk olarak İklim değişikliği eğitiminin, BMİDÇS taraf ülkelerin %95’i tarafından ele alındığını görmekteyiz (Şekil-1).

Şekil 1: Küresel Düzeyde ve Bölgelere Göre UNFCCC Ülke Sunumlarında İklim Değişikliği Eğitiminden Bahseden Ülkelerin Oranı

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

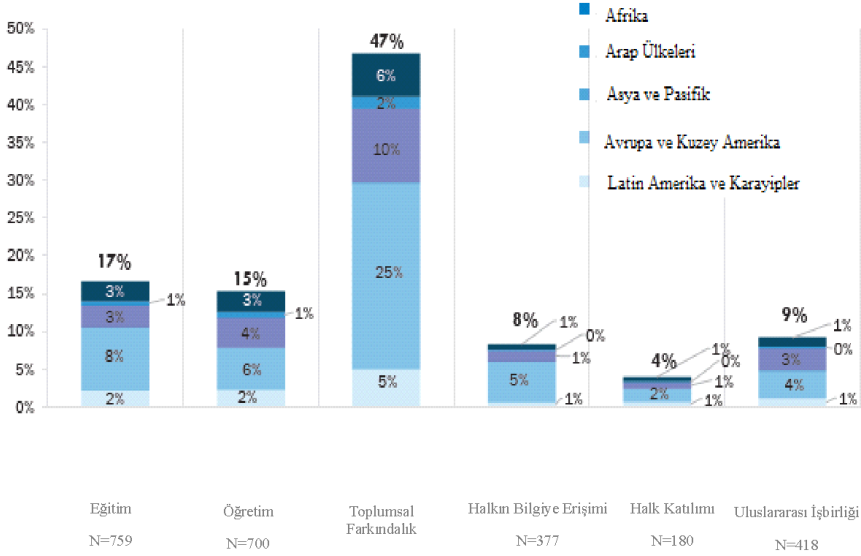
İkinci olarak, hedef kitle bildiren ülkeler için referansların %50'den fazlası örgün eğitim ortamlarına yönelik olduğu saptanmıştır (Şekil-2).

Şekil 2: Küresel Düzeyde ve Bölgelere Göre İklim Değişikliği Eğitiminin Hedef Kitlesi

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

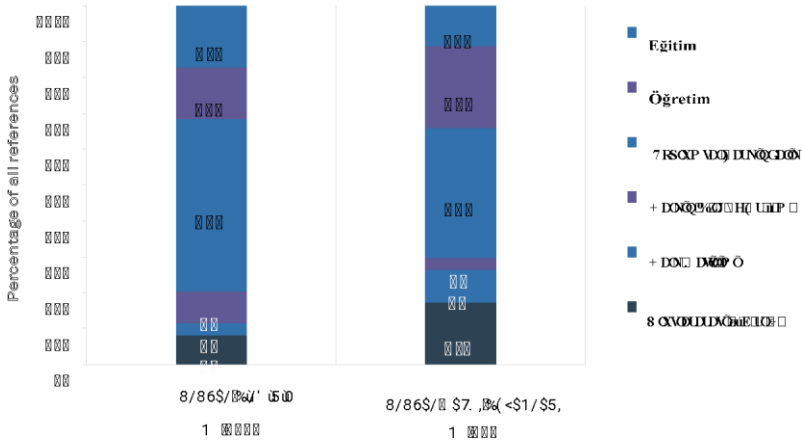
Üçüncü olarak, UNESCO’nun “İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi” isimli raporunda bölgelere göre iklim değişikliği eğitimi yaklaşımları incelendiğinde, “Toplumsal Farkındalık” en yaygın iklim değişikliği eğitimi yaklaşımı olarak kaydedilmiştir (Şekil-3).

Şekil 3: Bölgelere Göre İklim Değişikliği Eğitimi Yaklaşımları

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

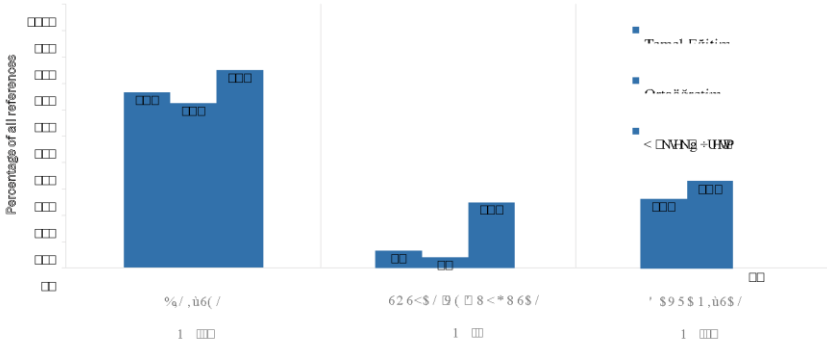
İlk üç bulguya ek olarak çalışmada ülke başvurularının %76'sında (279/368), iklim değişikliği eğitiminin “eğitim, öğretim, toplumsal farkındalık, halkın katılımı, halkın bilgiye erişimi ve uluslararası işbirliği” şeklinde anılan altı temel unsuruna ilişkin içerik bulunduğu belirlenmiştir. Bu içeriklerden “Toplumsal Farkındalık”, Ulusal Bildirimlerdeki her bölgede ve genel olarak -referansların %48'i ile- tartışılan en yaygın yaklaşım olarak karşımıza çıkarken, diğer yaygın yaklaşımlardan “örgün eğitim” %17 ve “eğitim” ise %14 olarak tespit edilmiştir. (Şekil-4).

Şekil 4: Ulusal Katkı Beyanları ve Ulusal Bildirimlere Göre İklim Değişikliği Eğitimi Yaklaşımları

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

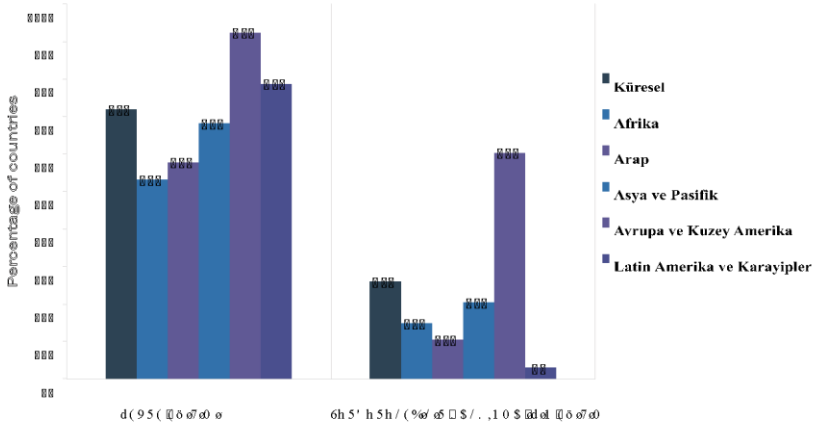
Yukardaki bulguların yanı sıra, bilişsel öğrenme, eğitim kademesinden bağımsız olarak sosyal ve Bögretime bilişsel öğrenme (N=38) %67 - %75 ortalama ile karşımıza çıkarken; sosyal ve duygusal öğrenme (N=5) %7 - %25 aralığında saptanmıştır. Davranışsal öğrenmede (N=14) ise temel ve ortaöğretim ortalaması %27 - %33 iken; yüksek öğretimde davranışsal öğrenmeye hiç rastlanmamıştır (Şekil-5).

Şekil 5: Örgün Eğitimde Öğrenme Boyutları

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

Bu verilere ek olarak, ülkeler, "Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim"den daha çok "Çevre Eğitimi" hakkında rapor verme eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Analizler, tüm bölgelerden ulaşan ülke gönderimlerinde "Çevre Eğitiminin" iklim değişikliği eğitimi ve sürdürülebilir kalkınma için eğitimden daha yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Küresel düzeyde ülkelerin %72'si çevre eğitiminden bahsederken; "Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitimden" bahseden ülkelerin oranı %26 olarak kaydedilmiştir. (Şekil-6).

Şekil 6: Küresel düzeyde ve bölgeye göre UNFCCC ülke bildirimlerinde Çevre Eğitimi ve Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitimden Bahseden Ülkeler

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

Bu tablonun aksine, BM 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına (UN SDGs) odaklandığımızda (Şekil-7); tüm bu kilit hedeflere ulaşma noktasında sürdürülebilir kalkınma için eğitim anlayışının ne kadar önemli olduğu inkar edilemez. Bu sebeple, çevre eğitiminin de temelini oluşturan sürdürülebilir kalkınma için eğitim yaklaşımlarının küresel düzeyde benimsenmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Şekil 7: BM 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

Kaynak: UNDP, Kuresel Amaclar, 2024

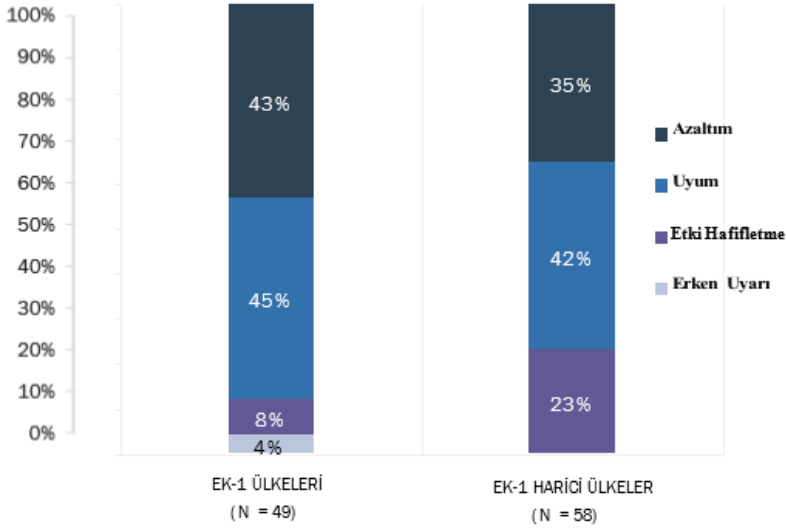

Şekil 8: Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Hedef 4.7

Kaynak: T.C: Cumhurbaşkanlığı, Küresel Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ve Göstergeleri

Öte yandan, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Hedef 4.7 kapsamında 2030'a kadar sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir yaşam tarzları için eğitim, insan hakları, toplumsal cinsiyet eşitliği, barış ve şiddete başvurmama kültürünün geliştirilmesi, dünya vatandaşlığı ve kültürel çeşitliliğin ve kültürün sürdürülebilir kalkınmaya katkısının takdiri yoluyla bütün öğrenciler tarafından sürdürülebilir kalkınmanın ilerletilmesi için gereken bilgi ve becerinin kazanımının sağlanması hedeflenmektedir (Şekil-8). Bu bağlamda, küresel düzeyde "Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitimden" bahseden ülkelerin oranının artması sürdürülebilir bir dünya için umut verici olacaktır.

Bunlara ek olarak, ülke sunumlarının (N=4029) %13'ü, iklim değişikliği eğitimi ile ilgili olarak iklim değişikliğine yönelik tepkileri içermektedir. Ülke sunumlarında genel olarak "uyum" %43'lük bir ortalama ile ilk sırada yer alan iklim değişikliğine yönelik tepki iken, uyumu %39'luk ortalama ile "azaltım" ve bu iki yaygın tepkiyi %17'lik bir ortalama ile "etki hafifletme " ve son olarak %2'lik bir ortalama ile "erken uyarı" izlemiştir. Küresel düzeyde, iklim değişikliğine yönelik tepkilerin, "etki hafifletme " veya "erken uyarı" dan daha çok "uyum" ve "azaltım odaklı" olduğu saptanmıştır. Bölgelere göre bakıldığında; Asya ve Pasifik, Avrupa, Kuzey Amerika ile Latin Amerika ve Karayipler'de ülke sunumlarında uyumdan çok azaltıma vurgu yapılmıştır. Afrika ve Arap ülkelerinde ise en yaygın iklim değişikliği tepkisi "uyum" olmuştur. Çarpıcı bir şekilde, erken uyarı sadece kırılgan bölgelerdeki Asya ve Pasifik ile Latin Amerika ve Karayipler'de iklim değişikliğine yönelik tepki olarak ülke sunumlarında yer almıştır. (Şekil -9). Ayrıca, iklim değişikliği eğitimi ile ilgili olarak iklim değişikliğine yönelik tepkilere bakıldığında; ülkelerin gelecek planlarını ve niyetlerini ilettiği NDC'lerde azaltım yerine etki/zarar hafifletme ve erken uyarının daha ön plana alındığını görülmektedir.

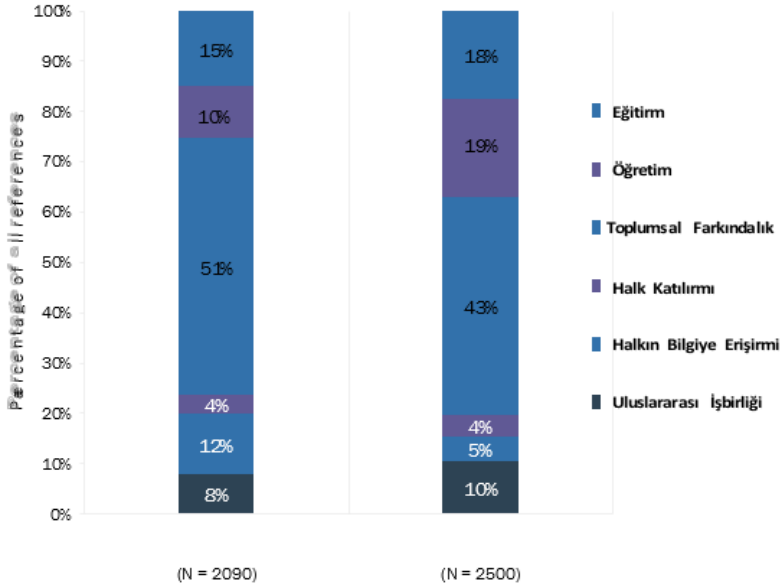

Şekil 9: Bölgelere Göre İklim Değişikliği Tepkileri

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

Benzer şekilde aynı raporda, ülke türüne göre iklim değişikliğine yönelik tepkilere bakıldığında uyum, daha yaygın tepki olarak kaşımıza çıkmaktadır. Bu konuda bir diğer önemli bulgu ise Ek-1 ülkelerinde uyum ve azaltım arasındaki sadece %2’lik bir fark varken; Ek-1 dışı ülkelerde bu fark artmıştır. Ayrıca, Ek-1 ülkelerinde erken uyarıya rastlanırken; Ek-1 dışı ülke sunumlarında erken uyarıya yer verilmemiş; etki hafifletmeye odaklanılmıştır.

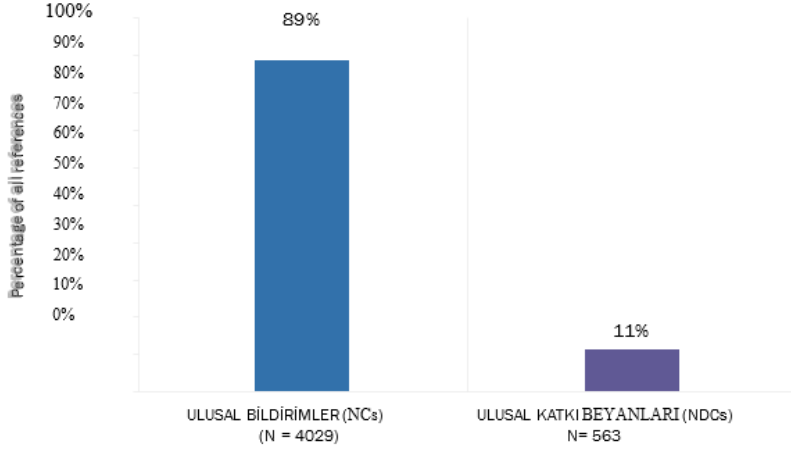
Ancak ülke türüne göre iklim değişikliği eğitimi yaklaşımlarına bakıldığında; Ek 1 ve Ek 1 dışı ülkeler, iklim değişikliği eğitimine yönelik altı temel yaklaşımda birbirlerine yakın oranlara sahiptirler (Şekil-10).

Şekil 10: Ülke Türüne Göre İklim Değişikliği Eğitimi Yaklaşımları

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

Bir diğer çok çarpıcı bulgu ise ülkelerin iklim değişikliği eğitimiyle ilgili gelecek beyanlarının oldukça sınırlı oluşudur. 196 Ulusal Bildirimin ve 172 Ulusal Katkı Beyanları incelediğinde iklim değişikliği eğitimiyle ilgili içeriğin neredeyse %90'ının önceki eylemlere ilişkin raporlarda yer aldığını (Ulusal Bildirimler-NC), gelecek planlarına ilişkin raporlarda (Ulusal Katkı Beyanları-NDC) ise iklim değişikliği eğitimiyle ilgili içerik oranının oldukça az olduğu göze çarpmaktadır (Şekil-11).

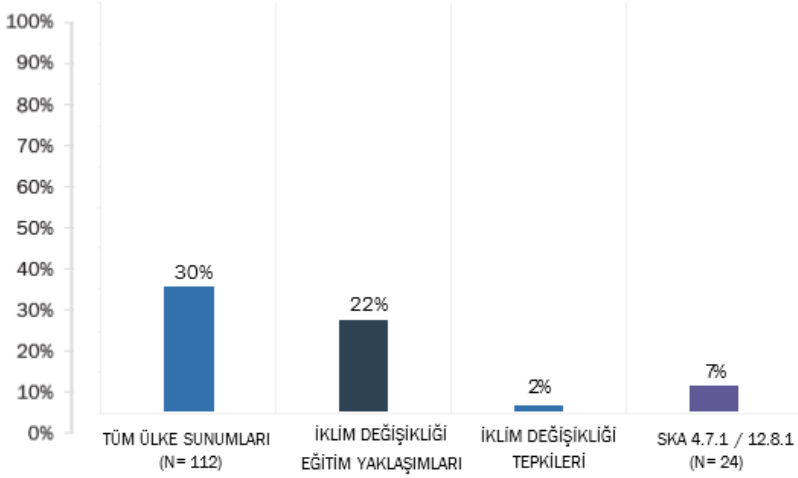

Şekil 11: İklim Değişikliği Eğitim İçeriğinin Ulusal Bildirimlere ve Ulusal Katkı Beyanlarına Dahil Edilmesi

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

Son olarak, nispeten az sayıda ülkenin sunumu, ilerlemenin küresel olarak izlenmesinde kullanılabilecek nicel verileri içeriyor (Şekil-12). Ülke sunumlarının yalnızca %30'u (368 belgeden 112'si) iklim değişikliği eğitimiyle ilgili herhangi bir sayısal veri içermektedir. Belgelerin %22'si (368 belgeden 82'si), iklim değişikliği eğitimine yönelik farklı yaklaşımlar hakkında bazı nicel veriler içermektedirken bunların neredeyse yarısı 'kamu bilincine' odaklanmaktadır. Ülke başvurularının yalnızca %2'si (368 ülkeden 6'sı), iklim değişikliği müdahale türlerine ilişkin bazı nicel verileri içermektedir (örn. SDG Göstergesi 13.3.1 bileşenleri). Belgelerin yalnızca %7'si (368 belgeden 24'ü), Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim ve/veya Küresel Vatandaşlık Eğitimi (yani, SDG Göstergeleri 4.7.1 ve 12.8.1'in bileşenleri) ile ilgili olarak örgün eğitime ilişkin bazı nicel verileri içerirken; bu içeriğin yarısı öğretmen eğitimi

odaklanmakta ve geri kalanının çoğu milli eğitim politikalarını tartışmaktadır.

Şekil 12: Küresel Raporlamaya Uygun Nicel Veriler İçeren UNFCCC Ülke Beyanları

Kaynak: UNESCO, İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Ülke İlerlemesi

İklim Değişikliği Eğitim, Öğretim ve Toplumsal Farkındalıkta Türkiye'nin Durumunun Değerlendirilmesi

İklim değişikliğine uyumda eğitimin rolü ve küresel iklim diplomasisinin planlandığı ölçekte ilerlemesi için eğitimin rolü kilit öneme sahiptir. Bu çalışmada öncelikle iklim değişikliği eğitimindeki küresel düzeydeki mevcut durum analiz edilerek ve örnekler incelenerek, ülkemizin bu genel tablonun neresinde olduğu irdelenmiştir. Bu kapsamda, Türkiye’de iklim değişikliği eğitiminin mevcut durumuna, iklim iletişiminin güçlendirilmesine yönelik eğilimlere ve okullarımızın iklim hazırbulunuşluğuna bakacak olursak şu hususları sıralayabiliriz:

1-İklim değışikliğı eğitiminden bahseden ölkeler grubuna dahil olduğumuz belirtebilir (Bkz Şekil-1).

2-İklim değışikliğı eğitiminin hedef kitlesi ağırlıklı olarak örgün eğitim ortamlarıdır.

3-Bölgelere ve ölkeler türlerine göre iklim değışikliğı eğitimi yaklaşımlarında olduğu gibi “Toplumsal Farkındalık” Türkiye’de de en yaygın iklim değışikliğı eğitimi yaklaşımı olarak ifade edilebilir.

4- İklim değışikliğı eğitiminin “eğitim, öğretim, halkın bilinçlendirilmesi, halkın katılımı, halkın bilgiye erişimi ve uluslararası işbirliği” şeklinde anılan altı temel unsuruna ilişkin içerik bulunduğu belirlenmiştir.

5- Tüm seviyelerde bilişsel öğrenme, eğitim kademesinden bağımsız olarak sosyal, duygusal veya davranışsal öğrenmeden daha yaygın olarak tartışılmıştır.

6-Ulusal bildirimiz, "Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim"den daha çok "Çevre Eğitimi" hakkında rapor verme eğilimindedir.

7-İklim değışikliğı eğitimi ile ilgili olarak iklim değışikliğıne yönelik tepkilere bakıldığında; ölkemizde “uyum” odağının ön plana alındığı ve Ek-1 ölkeleri olduğumuz halde küresel genellemeden farklı olarak iklim değışikliğı eğitimi ile ilgili olarak iklim değışikliğıne yönelik tepkilerde “erken uyarıya” rastlanmadığı görölmektedir.

8-Ölkemiz bildirimi de, ilerlemenin küresel olarak izlenmesinde kullanılabilecek nicel verileri içermemekte olup; milli eğitim politikalarını, mevcut durumu ve uygulamaları sıralamaktadır

9- Küresel durumdan farklı olarak, ölkemiz bildiriminde Sürdürülebilir Kalkınma için Eğitim ve/veya Küresel Vatandaşlık Eğitimi (yani, SDG Göstergeleri 4.7.1 ve 12.8.1'in bileşenleri) ile ilgili olarak örgün eğitime ilişkin direk bir bağlantı kurulmadığı,

iklim değişikliği eğitimi ise evre eğitimi içerisinde boyutlandırđıęı grlmektedir.

Tartışma

Gerek küresel ölçekte her geçen yıl daha fazla hissedilen iklim değişikliği etkilerinden dolayı, gerek Türkiye’nin de taraf olduğu Birleşmiş Milletler İklım Değişikliği ereve Sözleşmesi 6. Maddesinin hayata geçirilmesi, İklım Güçlendirmeye Eylemi - Paris Anlaşmasının 12. Maddesi ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefi 4.7.’ye uyum doğrultusunda, “İklım Değişikliği Eğitiminde” ne aşamada olduğumuz artık daha fazla öneme sahiptir.

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları - Hedef 4 “Nitelikli Eğitim” başlığında da görüldüğü üzere eğitim, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarına, AB Avrupa Eğitim Alanı 2025’e, AB 2050 İklım Eylemine, AB Yeşil Mtabakat ve Küresel Eğitim 2030 Gündemine ulaşmada olduğu kadar, iklim değişikliğine uyum sağlamada da son derece önemli bir ön koşuldur.

İçinde bulunduğumuz pandeminin de etkisiyle her geçen gün dünyayı ekonomik, sağlık, politik ve sosyo-kültürel birçok açıdan zora sokan iklim değişikliği ile mücadelede, Sürdürülebilir Kalkınma Eğitimi, evre ve İklım Değişikliği Eğitimi, hem taraf olduğumuz uluslararası anlaşmalara uyum sağlama noktasında, hem de iklim değişikliğine uyum politikalarının gerçekleşmesinde kritik bir rol üstlenmiş olması bu araştırmanın çıkış noktası olmuştur. Bu gereklilik çerçevesinde bu derleme çalışmasında lkeler arası kıyaslamalı bir veri analizi yapılarak iklim değişikliği eğitiminde küresel olarak hangi aşamada bulunduğu, yapılması gerekenlerin ve alınması gereken önlemlerin neler olması gerektiği konusunda UNESCO’nun Türkiye’nin de içinde bulunduğu lkeleri içine alan yaklaşık son 10 yıldaki ilgili raporları incelenmiştir. İklım Değişikliği Eğitiminin ulusal eylem planı ve strateji belgelerinde ne şekilde yer aldığı ve ne şekilde olması gerektiği küresel bir ölçekte

analiz edilerek, Eylül 2022’de çıkarılan Türkiye MEB İklim Değişikliği Eylem Planı da incelenmiş ve gerekli öneriler sunulmuştur. Araştırmada, UNESCO, Eğitim İncelemelerini Geliştiren Profilleri, Küresel Eğitim İzleme, Sürdürülebilirlik ve Eğitim Politikası Ağı’nın belgeleri ve raporları ile İklim İletişimi ve Eğitiminin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi Proje çıktılarının analiz edilmesinden doğan bilgiler ile kamuya açık raporların ve iklim eylem planlarının masa başı incelemesinden oluşan temel verilerin sunulması sağlanmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Sonuç olarak, iklim değişikliği eğitimi hususunda taraf olduğumuz anlaşmalar gereği ülkemizin, İklim Değişikliği Eylem Planını çıkarmış olması olumlu bir gelişme olarak kaydedilse de uluslararası otorite kuruluşların önerdiği gibi iklim değişikliği uyumunu hızlandırıcı şekilde küresel iklim değişikliği eğitimi prensiplerinin benimsenmesine, mevcut ulusal çalışmalarımızın bu yönde yerelden ulusala, her düzeyde, bakanlıklar arası ve sektörel işbirliği şekillendirilmesine daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Ülke olarak yeşil gündemi bu kadar kucaklamışken, iklim değişikliği eğitimi ve iletişiminin aşağıdaki öneriler doğrultusunda ilerletilmesi eğitim ekosistemimize daha sürdürülebilir bir katkı sunacaktır.

1. İklim değişikliği eğitimi her ülkede temel bir müfredat bileşeni olmalıdır.
2. İklim değişikliğinden en çok sorumlu olan ülkelerin müfredatlarında iklim değişikliği içeriğine daha fazla odaklanılmalıdır
3. İklim değişikliği eğitimi, tüm yaş grupları ile hayat boyu öğrenme anlayışıyla sürdürülmeli; öğrenmenin tüm düzeyleri, ve disiplinleri arasında entegre edilmelidir

4. Öğretmenler ve okul liderleri, iklim değişikliğini öğretmek için “ sürekli mesleki gelişim anlayışıyla ” hazırlanmalıdır
5. İklim değişikliği eğitimi, tüm kademelerde öğrenci, öğretmen ve veli katılımıyla “bütüncül bir anlayışla ” yürütülmelidir
6. İklim değişikliği eğitimine katkı sunmak için, yeşil beceri odaklı mesleki bölümler ve mesleki eğitime verilen önem artırılmalıdır
7. İklim değişikliği eğitimi öğrencilerin farklı yeteneklerine hitap edecek şekilde interaktif etkinlikler ile sağlanmalıdır
8. İklim değişikliği eğitimi, bakanlıklar ve sektörler arası bir işbirliğinde sürdürülmelidir.
9. İklim değişikliği eğitimi, ülke politikalarının çeşitli yönlerine dahil edilmeli ve programlanmalıdır. Mesela, iklim değişikliği eğitiminde, iklim değişikliği ve sağlık ilişkilendirilmelidir.
10. Örgün eğitimde öğrenme boyutları bilişsel öğrenmenin yanı sıra sosyal, duygusal ve davranışsal öğrenmeyi de içermelidir.

KAYNAKÇA

Avrupa Eğitim Alanı Bilgi Notu, 2020. Erişim adresi: https://bitlisarge.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_02/14130420_avrupa-egitim-alani-bilgi-notu-1.pdf. Erişim tarihi: Kasım, 2022.

BM Paris Anlaşması'nın 12. Maddesi. (2022, Kasım). <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2021/10/20211007M1-1.pdf>

Connect, Vol. XII, N°2, June 1987: International Comprehension of Environmental Problems, Education and Training. Connect, UNESCO-UNEP Environmental Education Newsletter, Vol. XII, No 3, September 1987: MOSCOW '87, Unesco-UNEP International Congress on Environmental Education and Training, USSR, 17-21 August 1987.

Environmental Education and the Rational Use of Natural Resources, Vol. XII, No. 1, March 1987. Connect, UNESCO-UNEP Environmental Education Newsletter.

Environmental Education Activities For Primary Schools. International Centre for Conservation Education for UNESCO-UNEP International Environmental Education Programme (IEEP). UNESCO-UNEP Environmental Education Newsletter Vol. XII, No 3, September 1987.

Evans, G. (2021). Public Education and Information Mechanisms, IPCC.

Intergovernmental Conference on Environmental Education, Final Report. (1978). Paris.

IPCC. (2021). İklim Değişikliği 2021 Değerlendirme Raporu (IPCC, 2021: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change). Cambridge Üniversitesi Yayınları. Erişim adresi:

<https://www.ipcc.ch/report/sixth-assessment-report-working-group-i/>. Erişim tarihi: 4 şubat 2022.

IPCC. (2022). Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Working Group II Contribution to the IPCC Sixth Assessment Report.

IPCC. (2023, Mart). İklim Değişikliği 2023: 6. Değerlendirme ve Sentez Raporu. Erişim adresi: <https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/>. Erişim tarihi: Nisan, 2023.

IPCC. (2023). Summary for Policymakers. In: Climate Change 2023: Synthesis Report. A Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change. Contribution of Working Groups I, II and III to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Core Writing Team, H. Lee and J. Romero (eds.)]. IPCC, Geneva, Switzerland, 36 pages. Erişim adresi: https://www.ipcc.ch/report/ar6/syr/downloads/report/IPCC_AR6_SYR_SPM.pdf. Erişim tarihi: 07.06.2023.

Smyth, J. (1987). UNESCO–UNEP International Congress on Environmental Education and Training, held at the International Centre in Moscow, USSR, during 17–21 August 1987. Environmental Conservation, 14(4), 371-371. doi:10.1017/S037689290001701X.

Sustainable Development in The European Union Monitoring Report on Progress Towards The SDGs in an EU Context. (2022).

T.C. Çevre ve şehircilik Bakanlığı. (2011). Türkiye’nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Eylem Planı (2011-2023).

T.C. MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. (2022, Kasım). İklim Değişikliği Farkındalığının Temel Eğitime Entegrasyonu Çalıştay Raporu.

T.C. MEB. (2022). İklim Değişikliği Eylem Planı. Ankara.
Erişim adresi:
https://merkezisgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_09/29171316_Milli_EYitim_BakanlYYY_Yklim_DeYiYikliYi_Eylem_PlanY.pdf

UNESCO. (1972). Learning to be: The world of education today and tomorrow. Prospects, quarterly review of education, Vol. II No. 2 Summer 1972. Paris.

UNESCO. (2016). UNESCO Getting Climate-Ready - A Guide For Schools On Climate Action.

UNESCO. (2019). Country Progress on Climate Change Education, Training and Public Awareness.

UNESCO. (2021). Getting Every School Climate-Ready.

UNESCO. (2021). Learn for our planet: A global review of how environmental issues are integrated in education.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377362>

UNESCO. (2021). Learn for Our Planet: A global review of how environmental issues are integrated in education.

UNEVOC. (2021). Skills Development and Climate Change Action Plans.

